

Einar H. Kvaran - Tildrög stjórnarbótarinnar - Sögu-ágrip (1902)

Útgáfa 1.0 af rafræna skjalinu

Þetta PDF skjal er hluti afraksturs skönnunar á prentuðu eintaki af téðu riti. Markmið þessarar útgáfu er að veita almenningi færi á að eignast sitt eigið rafrænt eintak af því án endurgjalds.

Skjalið er upprunalega birt á vefnum <https://urlausnir.is>. Þar má finna rafrænar útgáfur hinna bindanna og verða nýrri útgáfur af skjölunum í boði þar.

Takmörkun ábyrgðar

Höfundur skjals þessa afsalar sér allri ábyrgð, að því marki sem lög heimila, vegna beinnar og/eða óbeinnar notkunar skjalsins sjálfs eða afurða sem af því leiðir. Þó að stefnt hafi verið að því markmiði að skjalið endurspegli sem best innihald upprunalegu bindanna er hvorki hægt að tryggja né ábyrgjast að það hafi tekist. Framangreint á einnig við um efnislegt innihald prentuðu eintakanna sem skönnuð voru.

Höfundaréttur

Höfundur skjals þessa álitur að hvers kyns höfundaréttur á prentaða eintakinu sé útrunninn.

Hvers kyns höfundarréttur sem höfundur skjalsins gæti hafa skapað sér til handa með skönnuninni sjálfri eða öðru framlagi sínu til sköpunar þess, skal vera meðhöndlaður í samræmi við Creative Commons Zero höfundaleyfið (CC0 1.0 Universal eða síðari útgáfa þess).

Ábendingar

Séu ábendingar um mögulegar úrbætur á skjalinu er hægt að koma þeim á framfæri við höfund þess.

Athugasemdir um þessa útgáfu

Skannað var eintak í vörslu Bókasafns Kópavogs.

Höfundur skjalsins: Svavar Kjarrval (svavar@kjarrval.is)

Æildrög
stjórnar-
bótarinnar

eftir

Einar Hjörleifsson

- 106

949.104
Ein
t

Tilðrög

Stjórnarboðarinnar

Sögu-ágrip

eftir

Einar Hjörleifsson
Konan

AKUREYRI
PRENTSMÍÐJA NORÐURLANDS
1902

BÓKASAFN KÓPAVOGS

STJÓRNAR- Stórkostlegar breytingar eru í vændum hér
BYLTING. á landi. Meiri en nokkuru sinni hafa áður
orðið í *einu*, síðan daginn, er kristni var lögleidd —
meiri en sú, er landið komst undir konung — meiri en
sú, er einveldið var lögleitt — meiri en sú, er varð
1874. Þetta mætti alt rökstyðja, þegar tími vinst til.

Öll þungamiðja valdsins hefir áður verið í öðru landi.
Nú á alt valdið yfir sérmálum landsins að verða í land-
inu sjálfu. Lögjafarþing þjóðarinnar hefir verið mátt-
vana. Nú á það að fara að ráða öllu, sem það eftir
eðli sínu getur ráðið. Og stórkostleg breyting á að
verða á æðstu embættum landsins — sú merkust, að
í stað ábyrgðarlausss landshöfðingja eigum vér að fá
ráðgjafa með ábyrgð fyrir alþingi.

Þetta er svo gagngerð stjórnarbót, að það er í eðli
sínu hrein og bein stjórnarbylting, *revolútion*. Eg minn-
ist þess ekki, að jafn-mikil bylting hafi í einu orðið á
stjórnarhöfum nokkurrar þjóðar, án ófriðar og vopna-
viðskifta.

Eins og hver maður getur skilið, mætti fylla heilar
bækur af hugleiðingum um jafn-mikilvægar breytingar.
Eg ætla að eins að rita um þær fáeinar blaðsíður.

Það liggur í hlutarins eðli, að eg get ekki gert nema eina hlið málsins að umræðuefni.

Eg ætla að tala um það, hverjum íslenzka þjóðin á að þakka þessar breytingar.

Þetta er algerlega sögulegt atriði — verður alveg vafalaust á sínum tíma talið með merkustu þáttunum í sögu þjóðar vorrar. Leiðin til að komast að niðurstöðu um þetta mál, getur engin verið önnur en sú, að rifja upp fyrir sér sögu málsins. Hún ein getur leyst úr þessu vafamáli og það ætla eg að láta hana gera.

MÚRVEGGIR 'Sú var tíðin, er þetta hefði verið til lítils HRYNJA. í sumum sveitum landsins. Svo ramlegum múrgörðum tortrygni og ósanninda hafði tekist að hlaða utan um vitsmuni þjóðarinnar, að stórskotalið sannleikans hefði þar engu fengið áorkað.

Enn kann sumum mönnum að vera svo farið. Á það bendir að minsta kosti ein saga, sem gerðist fyrir mjög skömmu. Maður kom til bónda með undirskrifta-skjal samkomulagsnefndarinnar. Bóndi var tregur til að skrifa undir. Honum gæzt illa að tillögunni um tvo ráðgjafa. — »Já, en við þurfum ráðgjafa í Kaupmannahöfn, til þess að gæta þar réttinda okkar,« sagði komu- maður. — »Auðvitað þurfum við það,« sagði bóndi. »En þá getum við haft einn ráðgjafa og látið hann vera í Kaupmannahöfn.« — »En það er nú valtyaskan, sem þér og öðrum stendur stuggur af,« sagði komu- maður. — »Æ, er það andskotans valtyaskan?« sagði bóndi. »Þú getur því nærri, að ekki vil eg hana.« Svona hefir það verið. Jafnvel það, sem sumum mönnum hefir sjálfum fundist bezt og hagkvæmast, meðan

þeir reyndu að hugsa um málið með stillingu og skynsemi, hafa þeir farið að fælast og hata, jafnskjótt sem orðið »valtýska« hefir verið sett í eitthvert samband við það.

En eg veit, að múrveggir hleypidómanna eru að hrynja. Ofsann er að lægja. Hér á Akureyri er hann enginn, nema í einum eða tveimur mönnum, sem eru hjáróma við alt vit og alla réttisýni á málinu. Allur þorri manna hér vill hlusta á sannleikann, vill leggja allar röksemdir á metaskálar, hefir óbeit á öllum staðlausum stóyrðum og heimskulegum hleypidómum. Nær því undantekningarlaust vilja menn nú taka höndum saman um sérhvað það, er ættjörð vorri megi verða til sæmdar og gagns, eins og undirtektirnar undir mála-leitan samkomulagsnefndarinnar sýndu svo ótvíræðlega.

Eg geng að því vísu, að svona sé alþýðu manna farið um land alt. Þess vegna hika eg mér ekki við að segja það, sem eg ber fyrir brjósti. Eg veit, að til eru þau blöð, sem að sjálfsögðu skamma mig og smána, þegar þau sjá þennan ritling. En það stendur mér alveg á sama. Eg er því svo vanur. Og svo veit eg, að alþýða manna er orðin sárleið á öllum þessum röksemdalausum skömmum, sem hafa gengið og enn ganga fjöllum herra í þessum blöðum. Eg veit, að finnist mönnum eg halla í einhverju atriði réttu máli, þá vilja þeir alment fá orð mín rædd og leiðrétt, ekki af fagnaðarhug út af því, að mér hafi yfirsést, heldur í því skyni einu, að reka erindi sannleikans. Og slíkar umræður hefi eg aldrei óttast og mun aldrei óttast.

ÓKLEIFUR. Eg ætla að byrja á alþingi 1895. Þá er KLETTUR. beygt inn á brautina, sem að lokum leiðir til sigurs, þó að örskamt væri þá inn á hana komist. Síðan 1895 hefir talsverður hluti þingsins stöðugt verið á þeirri braut. Þingið hafði áður tvisvar komist inn á sams konar braut, 1881 og 1889. En það hafði látið hrekjast út af henni aftur. Þess vegna er alveg rétt og eðlilegt að setja upphaf þessa máls 1895.

Yður er sjálfsagt öllum kunnugt um, hvernig ástatt var þá í þingbyrjun um stjórnarskrármálið. Tvö árin næstu á undan hafði alþingi samþykkt stjórnarskrárfurvarpið, sem kent er við Benedikt heitinn Sveinsson. Og stjórnin hafði ekki að eins þvertekið fyrir að staðfesta það furvarp, heldur og gersamlega afsagt allar breytingar á stjórnarskránni.

Hvað átti nú þingið að gera? Átti það að samþykkja furvarpið enn og stofna til aukabings næsta ár? Allir vissu, að það var árangurslaust, að því er til stjórnarinnar kom. Afsvarið stóð sem ókleifur klettur. Átti þingið að standa þar undir klettinum og hrópa? Eða átti það að leita laga, færa sig til og forvitnast um, hvort kletturinn yrði ekki yfirstiginn einhverstaðar annarstaðar?

SAMKOMULAGS- Meiri hluti þingsins í báðum deildum
TILRAUN. vildi færa sig til. Í báðum deildum var samþykkt *þingsályktun* í stað stjórnarskrárfurvarpsins.

Í þeirri þingsályktun var fyrst lýst yfir því, að þingið haldi fast við sjálfstjórnarkröfur Íslands, eins og þær höfðu komið fram á undanförunum þingum, og skorað á stjórnina að taka þær til greina.

En sérstaklega var skorað á stjórnina að hlutast til um:

1. að sérmál Íslands yrðu ekki borin upp í ríkisráðinu;
2. að maðurinn, er bæri ábyrgð á hinni æðstu stjórn íslenskra sérmála, yrði hér búsettur, innlendur maður, er mætti á alþingi og að neðri deild alþingis gæti ávalt komið fram ábyrgð á hendur honum;
3. að sérstakur dómstóll hér á landi, skipaður innlendum mönnum, dæmi í þeim málum, er neðri deild alþingis eða konungur lætur höfða gegn þessum manni, er ber ábyrgð á æðstu stjórn landsins.

Þetta var veruleg samkomulagstilraun. Með þessu var kurteislegar að stjórninni farið, en með hinni aðferðinni, að samþykkja frumvarp, sem stjórnin var búin að afsegja að ganga að. Og hér var slept öllum aukaatriðum, af því að gengið var að því vísu, að stjórnin hefði ímugust á þeim mörgum. Engu var haldið öðru en því, sem þingið taldi þá aðalkjarnann í sjálfsögðum stjórnarþótarkröfum vorum.

Í mínum augum var ekki nema ein skynsamleg mótbára gegn því, að haga sér þannig. Hún var sú, að ekki fekst allur sjálfstjórnarflokkurinn á þingi til þess að hverfa að þessu ráði — ef þar gat annars verið um nokkurn *flokk* að ræða, sem er mjög hæpið. En teljum vér þá menn á þingi sérstakan flokk, sem vildu stjórnarþót, þá varð nú tvískifting á honum. Og að sjálfsögðu er æfinlega ábyrgðarhluti að valda slíku. Mér er líka óhætt að segja það, að vonin um árangur af þingsályktuninni var ekki svo mikil, að hún ein hefði getað valdið stefnubreytingunni.

GIMSTEINNINN. Það, sem rak á smiðshöggið, olli því fremur öllu öðru, að mikill hluti þingsins var ófáanlegur til að halda sömu götuna, sem að undanfögnu, var 61. greinin í stjórnarskránni, aukabíngið, sem var í vændum, ef frumvarpið hefði verið samþykkt. Í ýmsum kjördæmum höfðu þingmálafundir verið því mótfallnir, að stofna til aukabíngs. Þingvallarfundur var haldinn á undan þingi beint í því skyni, að stuðla að því, að frumvarpið yrði samþykkt; en þjóðin snti svo lítið undirbúningnum til hans, að hann varð að hálfgjörðu athlægi. Af þessu réð meiri hluti þingsins, að þjóðin væri farin að linast. Og þeir óttuðust, að svo framarlega sem haldið yrði áfram aukabíngum í sömu vonleysunni og áður, mundi að því reka, að þjóðin mundi alveg uppgefast í sjálfstjórnarbaráttunni. Aukabínganna vegna þorðu þeir ekki að halda í sama horfið og áður.

Þess vegna hefir mig ávalt stórfurðað á því, að einmitt þeir mennirnir, sem fastast hafa viljað fylgja fram stjórnarskrárfrumvarpi Ben. Sveinssonar, skuli hafa sótt það af svo miklu kappi, að halda 61. gr. óbreyttri og talið hana *gimsteininn* í stjórnarskránni. Einmitt þeir mennirnir höfðu mesta ástæðu til þess að líta til hennar hornauga; engum hafði hún verið jafn-örðug, eins og þeim.

»LANDRÁÐ.« Með þingsályktuninni var vikið inn á samkomulagsleið, samningabraut. En svo hægt var úr hlaði riðið, svo skamt farið inn á hina nýju braut, sem framast mátti verða.

Þingsályktunin lýsti yfir því, að haldið væri fast við sjálfstjórnarkröfur Íslands, eins og þær hsfðu komið fram á undanförunum þingum, afneitaði ríkisráðssetu ráðgjafans, og krafðist innlendrar stjórnar og ráðgjafa-ábyrgðar-dómstóls í landinu sjálfu. Ætla mætti, að fengist hefðu stillilegar og hóglegar umræður um ekki meiri tilbreyni, en hér var um að teffa.

En því fór mjög fjarri, að umræðurnar yrðu á þann veg. Þingsályktunin var blátt áfram lýst landráð. Í aðalmálgagni frumvarpsmanna, Þjóðólfi, var hún talin »algerð uppgjöf allra vorra landsréttinda«. Foringi flokksins, Ben. heitinn Sveinsson, segir um þingsályktunina, að hún sé »ekki annað en pólitísk talsnara, sem meiri hlutinn leggur fyrir neðri deild«. Sömuleiðis segir hann, að það að samþykkja hana sé »bersýnilega óviðurkvæmilegt og óheyrilegt, bæði gagnvart valdi og virðingu konungsins og eins gagnvart sjálfstæðisrétti Íslands, sem hin helgasta skylda knýr oss til að vernda og efla af öllum mætti«. Um þá menn, sem samþykkja vilja þessa tillögu »og segjast hafa það fram að bjóða, sem innibindi í sér meginatriðin í sjálfstjórnarkröfum Íslands«, segir sami ræðumaður: »Mann hryllir við að heyra slík orð af munni þeirra, sem eiga að heita þjóðfulltrúar Íslands; eg vildi óska, að eg aldrei framar þyrfti að hlusta á slík orð, ef orð skyldi kalla, í sambandi við jafn-heilagt og þýðingarmikið allsherjarmál, eins og stjórnarskipunarmál Íslands er. Eg held því fast fram, að þessi tillaga, þessi »Henvendelse« til stjórnar og ríkisráðsins danska, geti engan annan tilgang eða augnamið haft, en »pólitíska Capitulation« Íslands.« Og hann bindur enda á mál sitt með þeim

orðum, að hann sé að reyna að varna meiri hlutanum að leiða þingið á þá stigu, sem hann álíti »að leiði Ísland á veg til glötunar«!

Þessum voðalegu gífuryrðum, þessum afdráttarlausu landráða-getsökum, sem aðalleiðtogi þjóðarinnar í stjórnarskrármálinu, margra ára þingmálaskörungur og gamall dómari beinir í garð alveg saklausra manna, var ekki mótmælt af nokkurum flokksbræðra hans, fyr en síra Sigurður Stefánsson gerði það í »Andvara«, nær því tveimur árum síðar.

Eg minnst á þetta svona rækilega til þess að gera mönnum skiljanlegt, við hve ákaflega ranuman reip var að draga fyrir þá menn, sem vildu nokkura samninga um stjórnarmálið. Hvað varlega sem þeir fóru, hve ríkt sem þeir báru fyrir brjósti sjálfstjórnarkröfur þjóðarinnar, hve fast sem þeir héldu þeim kröfum fram, — gæfu þeir í skyn, að þeir vildu á nokkurn hátt semja um stjórnarmál þjóðarinnar, að þeir vildu viðhafa nokkura aðra aðferð en þá, að samþykkja frumvarp, sem synjað hafði verið staðfestingar hvað eftir annað og enginn gat haft minstu von um að fengi framgang, þá var á þá bent sem ærulausa landráðamenn og niðinga, sem ekki gátu haft annan tilgang en að ofurselja land og þjóð í hendur útlendu valdi og »leiða Ísland á veg til glötunar«.

Til þess að halda lengra út á samningabrautina, gegn öllum þeim skilningsskorti, öllum þeim ofsa, öllum þeim hamslausu ófrægingum, sem í vændum voru, þurfti mjög ríka sannfæringu fyrir því, að málstaðurinn væri góður. Menn gera það ekki eingöngu sér til ánægju að láta telja svo og svo miklum hluta þjóðar-

innar trú um, að þeir séu ódrengir og fjendur sinnar eigin ættjarðar, að láta jafnvel börnin sín lesa það viku eftir viku, að þeir séu hættulegustu og verstu menn þjóðarinnar. Það er gerandi fyrir sannleikann. Það er gerandi fyrir réttlætið. Það er gerandi fyrir viðreisn þjóðar sinnar. En það er ekki gerandi fyrir neitt annað.

20

20

KYNLEGT En víst er um það, að þó að menn hefðu
 ÞING. ekki þekt annað til íslenskra landstjórnarmála en þingið 1895, þá hefði það átt að sannfæra þjóðrækna menn um, að nokkuð væri til þess vinnandi að fá stjórnarháttum þjóðarinnar breytt. Eg var þá nýkominn úr annari heimsálfu, úr landi, þar sem þjóðræðið er viðurkent og stjórn landsins verður að vera í hinn nánustu samvinnu við þjóðina, eða víkja úr sessi að öðrum kosti. Eg kyntist alþingi nokkuð nákvæmlega þetta sumar, af því að eg ritaði þingfréttir fyrir Ísafold og var skólabróðir og kunningi sumra þingmanna. Og eg man það víst, meðan eg lifi, hve kynlegt mér þótti þetta þing.

Eg skal benda á þrjú atriði til skilningsauka.

SAMVINNU- Hin megnasta óánægja átti sér stað með
 LEYSI. þjóðinni út af samgöngunum við önnur lönd. Samningurinn við gufuskipafélagið sameinaði þótti með öllu óhafandi fyrir ýmissa hluta sakir. Raddirnar um það höfðu verið svo margar og háværar, að öllum mönnum, sem nokkurn gaum gáfu málinu, hlaut að liggja í augum uppi, að þingið yrði ófáanlegt til að

una því fyrirkomulagi, sem verið hafði. Samt hreyfir ekki stjórnin hönd eða fót til þess að kippa málinu í lag á nokkurn hátt. Hún fer ekki fram á það með einu orði að fá nýja samninga hjá félaginu, og sýndi það sig þó tveim árum síðar, að því fór fjarri, að félagið væri ófúst á að bjóða Íslendingum önnur boð. Hún spyrst ekki fyrir hjá nokkuru öðru félagi. Þingið verður í standandi ráðaleysi. Það verður nálega alt sam-mála um, að algerð frágangssök sé að breyta ekkert til. En hvað á að gera? Enginn kostur er þess að komast að neinum nýjum samningum. Enginn þingmaður hefir neina sérþekking á málinu, sem ekki var heldur von. Eftir mjög mikla rekistefnu er svo það ráð tekið að leigja gufuskip og gera það út á landssjóðs kostnað. Öllum mönnum hlaut að liggja í augum uppi, að hér var um stórmikla áhættu að tefla fyrir lands-sjóð. Og niðurstaðan varð líka sú, að hann skaðaðist um 150 þúsund krónur á þessari útgerð. Þeir peningar fóru forgörðum eingöngu og beinlínis fyrir hand-vömm stjórnarinnar, fyrir samvinnuleysi hennar við þing og þjóð.

LANDSHÖFÐINGJA- Annað atriðið, sem eg vil benda á, er óVILD. andinn, sem á þinginu var til lands-höfðingja. Fulltrúi stjórnarinnar á þingi, sem jafnframt er æðstur valdsmaður innanlands, hlýtur að eiga að vera leiðtogi þingsins, svo framarlega, sem ekki er um stórkostlegt ólag að tefla. Því fór svo fjarri 1895, að þingið var honum beinlínis fjandsamlegt. Svo ákveðinn var sá fjandskapur, að nefnd, sem neðri deild kaus, lagði það jafnvel til, að deildin skoraði á ráðgjafann,

að hafa mikla varúð við, áður en hann samþykkti tillögur landshöfðingja í tiltekinni tegund af málum — óvildin svo megn, eins og menn sjá, að talað er um að leggja beinlínis í sölurnar innlenda valdið, til þess að svara henni.

LÍTILSVIRT Þriðja atriðið, sem eg minnst á, til þess ÞING. að gera mönnum að nokkuru ljóst ástandið 1895, er sú lítilsvirðing á skoðunum þings og þjóðar, sem afdráttarlaust kom fram hjá landshöfðingja. Eg hygg, að óhætt sé að fullyrða, að sjaldan hafi menn hér á landi verið meira samhuga um nokkurt mál, en menn voru sumarið 1895 um »Skúlamálið«, sem svo var nefnt og allir kannast við. Vitanlega voru þeir menn til, sem drógu taum landshöfðingja. En þeir voru tiltölulega örfáir á öllu landinu. Allur þorri manna hvarvetna á landinu var hjartanlega sannfærður um það, að Skúli Thoroddsen hefði verið beittur rangsleitni, einkum eftir það er hann hafði unnið mál sitt í hæstarétti. Og sú sannfæring hafði mjög mikil áhrif á tilfinningar manna; hugir þjóðarinnar voru yfirleitt í megnri æsingu. Þetta var öllum kunnugt, hverjum augum sem þeir annars litu á málið sjálft.

Nefnd var sett í neðri deild til þess að rannsaka málið, og þegar hún hafði lokið starfi sínu, sættu aðgjörðir stjórnarinnar, en einkum framkoma landshöfðingja í málinu, hinu þyngsta ámæli í deildinni — vafalaust í fylsta samræmi við almenningaálitið í landinu. Hvað gerir svo landshöfðingi? Ber hann hönd fyrir höfuð sér og stjórnarinnar? Allir menn í hans sporum á öllum löggjafarþingum veraldarinnar mundu hafa gert

það. En landshöfðingi gerði það ekki. Hann taldi nefndina svo fáfróða, hafa svo lítið vit á málinu, að það væri fyrir neðan virðingu sína að verja sig fyrir sakargiftum hennar. Hann veit, að dómur nefndarinnar er jafnframt dómur mikils meiri hluta þjóðarinnar. Hann er nákunnugur réttarskjölum málsins, en þau hafði nefndin lagst undir höfuð að rannsaka. Hann er þeim hæfileikum búinn, að hann getur fyllilega staðið hverjum þingmanni á sporði í umræðunum, ekki sízt þar sem málið er að allmiklu leyti lögfræðislegs eðlis. En honum þykir ekki fyrir því hafandi að segja nokkurt orð, til þess að gera þjóðinni sinn málstað skiljanlegan.

ÍSJARVERT Naumast þarf mörgum orðum að því að ÁSTAND. eyða að koma skynsömum mönnum í skilningum, að annað eins stjórnarástand og þetta sé ísjárvert. Afskiftaleysi stjórnarinnar af nauðsynjamálum landsins er svo gífurlegt, að hún beinlínis neyðir þingið til að stofna til áhættufyrirtækja í hreinni blindni. Þjóðin fyllist fjandskaparhug gegn sínum æðsta manni, svo að þjóðarfulltrúunum hugkvæmist jafnvel að varpa sér á náðir útlends valds til þess að þurfa ekki að hlíta hinu innlenda valdi. Og landstjórnin virðir vilja og tilfinningar þjóðarinnar svo að vettugi, að fulltrúa hennar þykir ekki fyrir því hafandi að anza neinu, þegar þungar sakir eru á hana bornar á löggjafarþinginu. Sú hætta er bersýnileg, að virðingin fyrir öllu valdi fari forgörðum hjá þjóðinni, að hún fari að líta á alla stjórn sem fjandsamlegt afi, er hún eigi að sjálfsögðu að veita mótspyrnu. Í öllu meira óefni geta landsmál ekki komist.

Enginn vafi er á því, að þingið 1895 hefir betur en flest þing, sem á undan höfðu gengið, lokið upp augum manna fyrir því, að vér yrðum að fá breyting á stjórnarfarinu, að það væri sjálfsögð skylda, hvað mikill ofsi og hvað mikill eldur sem úr því yrði, að sleppa heldur um stundarsakir einhverju af sjálfsforræðis-kröfum vorum, ef með því tækist að fá breyting á þessu stjórnarfari, sem var jafn-hættulegt og það var hneykslalegt, jafn-óvænlegt til framfara og þjóðþrifa eins og það reið bág við tilfinningar manna.

»

»

TVEIR Af þeim mönnum, sem á þingi sátu
STJÓRN MÁLA- 1895, hefir víst enginn haft ríkari til-
MENN. finning fyrir því, hve stjórnarfarið var óhafandi, en dr. Valtýr Guðmundsson. Og engum manni var víst ljósara en honum, hve óvænleg til sigurs sú aðferð var, sem beitt hafði verið.

Eg get ekki hugsað mér öllu meiri mun á tveimur stjórn málamönnum en Ben. Sveinssyni og dr. Valtý Guðmundssyni. Benedikt Sveinsson var tilfinningamaður svo mikill, að hann virtist með köflum hafa mjög lítið vald yfir sér. Dr. Valtýr Guðmundsson er svo stiltur, sem framast verður á kosið. Fyrir Benedikt Sveinssyni vakti eingöngu lögfræðilega hliðin á stjórnarmáli voru, landsréttindahliðin. Hugsanir hans voru oft í þeim efnu afar-óljóðs, og komust stundum út í þær gönur, að heilbrigð skynsemi var langar leiðir að baki honum. Til dæmis að taka hélt hann því fram á þingi, að vér hefðum alls enga stjórn og hvenær sem vér

snerum oss til stjórnarinnar með mál vor, drýgðum vér stórsynd gegn landsréttindum Íslands. En að því, er til stjórnarmálsins kom, var allur hans hugur við þessa hliðina. Hitt var honum mjög fjarri, að gera sér grein fyrir, til hvers vér ættum að nota þær umbætur á stjórnarfyrríkomulaginu, sem vér vorum að berjast fyrir að fá. Samvinnu milli stjórnar og þings afneitaði hann afdráttarlaust í riti sínu »Um valtyškuna«. Fyrir dr. Valtý Guðmundssyni skiftir hitt langmestu máli, að vér fáum þær breytingar á stjórnarfarinu, sem bæta úr ákveðnum göllum. Hverjir eru gallarnir og hverjar breytingar þurfum vér að fá til þess að bæta úr þeim og getum vér fengið þær breytingar? Það er rauði þráðurinn í öllum hans stjórnmalahugsunum. Rökfærsla hans kann stundum að vera gölluð, en aldrei er nokkur skýflóki yfir henni; maðurinn hugsar svo ljóst og blátt áfram. Í augum Ben. Sveinssonar var »frumkvæðisréttur« þjóðarinnar svo helgur, að hann vildi með engu móti forvitnast um, hvort hinn málsiðili væri fánlegur til að gera nokkur boð. Eitt fyrsta verk dr. Valtýs Guðmundssonar, eftir er hann fór að hlutast verulega til um stjórnarmálið, var það að fá vitneskju um, hverjum augum stjórnin í raun og veru liti á málið, þegar farið væri að henni samningaleiðina.

MISJAFN Tveir menn áttu við stjórnina um stjórnar-
ÁRANGUR. skrármál vort milli þinga 1895 og 1897: landshöfðingi og dr. Valtýr Guðmundsson. En áður en til þess kæmi, hélt dr. V. G. fyrirlestur í Lögfræðisfélaginu í Khöfn um »landsréttindi Íslands og stjórnarbaráttu«. Ráðherra Íslands og öllum embættismönnum

í íslenzku stjórnardeildinni, öllum lögfræðisprófessorum háskólans, nokkurum ríkisþingsmönnum, öllum íslenskum námsmönnum eldri og yngri og enn fremur ýmsum merktum og þjóðkunnum mönnum öðrum var boðið að hlýða á fyrirlesturinn. Í honum rakti dr. V. G. stjórnarmál vort vandlega sundur og hélt því að lokum fram *sem sinni skoðun*, að vér gætum sætt oss við þá breytingu, »að skipaður sé *sérstakur* ráðgjafi fyrir Ísland, er sé *óháður ríkisráðinu* í hinum sérstöku málefnum landsins og *beri ábyrgð fyrir alþingi í sérhverri stjórnarathöfn*. Enn fremur, að þessi ráðgjafi sé Íslendingur, er *eigi sjálfur sæti á alþingi* og semji við það«.

Nú er að segja af landshöfðingja — það í sem fæstum orðum, að í bréfi því, er hann ritar stjórninni með þingsályktun þeirri, sem eg hefi áður skýrt frá, þræðir hann nákvæmlega þessar tillögur dr. V. G., leggur það til, að stjórnin aðhyllist þær, en synji öðrum attriðum þingsályktunarinnar. Um ráðgjafa búsettan hér á landi tekur hann það fram, að slíkt sé »óhugsanlegt«, enda segir hann, að þar sem farið sé fram á, að hin æðsta stjórn vor skuli hafa aðsetu í landinu sjálfu, þá sé miklu lengra farið, en kröfur hinna gætnustu þingmanna náí.

Þeir landshöfðingi og dr. V. G. eru þá alveg á sama máli eftir þing 1895 um það, hverja stjórnarbót vér eigum að þiggja. Nú er fróðlegt og lærdómsríkt að sjá, hvorum þeirra verður meira ágengt.

Landshöfðingi fær blátt áfram afsvar. Þessi þingsályktun, sem lýst hafði verið landráð og uppgjöf allra vorra landsréttinda á þinginu 1895, segir stjórnin, að sé »einmitt aðalatriðin í hinum gömlu kröfum« — þingið

sé að heimta alveg það sama og áður og þess vegna verði það að fá sama svarið.

Eftir er dr. V. G. hefir flutt fyrirlestur sinn í Lögfræðisfélaginu, byrjar hann að reka mál sitt á þann hátt, að hann ritar ráðgjafa Íslands bréf og skýrir honum þar frá því, hvernig stjórnarfari Íslands sé í raun og veru farið, og skorar á hann að ráða bót á því. Ráðgjafinn, sem vitanlega hafði aldrei lesið nokkurt íslenskt blað, aldrei í raun og veru komist á snoðir um það, hvað verið var að tala um hér á landi, kallaði dr. V. G. til viðtals.

Árangurinn af málaleitun dr. V. G. er öllum kunnur. Nú vildi svo merkilega til, að í stað afsvaranna, sem íslenska þjóðin hafði áður fengið hjá stjórninni, að jafnframt því, sem landshöfðingja er sent afsvar upp á bréf hans og þingsályktunina, berst þinginu fyrir forgöngu dr. V. G. tilboð frá stjórninni um stjórnarskrárbreytingu, sem landshöfðingi flytur alþingi munnlega.

Áður en eg minnst frekar á þetta tilboð stjórnarinnar, sem mestar deilur hefir vakið með Íslendingum, svo sem kunnugt er, verð eg að drepa á tvö atriði, sem sýna fremur óþyrmilega, hve lítill er stjórnmálaþroskinn hjá allmörgum þeim mönnum hér á landi, sem við þjóðmál eru að fást.

»SLETTIREKUSKAPUR« Annað er það, að dr. V. G.

OG »LANDRÁÐ«. skyldi í alvöru og af heilvita mönnum vera fundið það til foráttu, að hann tók sér fyrir hendur að reyna að hafa áhrif á hugi stjórnarinnar í málinu. Svo mjög var öll skrifinskan hér á

landi búin að ranghverfa stjórnmalahugmyndum manna, að þingmaðurinn sætti hinu þyngsta ámæli fyrir að hafa tekið sér það vald, að reyna að sannfæra stjórnina um, að stjórnarfarið þyrfti umbóta við, og fyrir að fá því framgengt. Ef þetta hefði tekist með bréfaskriftum milli landshöfðingjaskrifstofunnar og stjórnarskrifstofunnar í Kaupmannahöfn, mundi að sjálfsögðu hafa þótt stórmikils um það vert. En af því að valdalaus þingmaður hafði framtakssemi í sér til að gera þetta, sem landshöfðingja hafði ekki tekist, var það ekki annað en vítavertur slettirekuskapur, sem auðvitað átti mikið skylt við landráð, eins og flest annað á þessu landi, sem menn hafa ekki vitsmuni eða þekkingu til að gera sér skynsamlega grein fyrir. Auðvitað líta allir heilvita menn nú sömu augum á brizlin út af þessu atriði eins og á stóryrðin út af þingsályktuninni 1895. Nú þykir t. d. engum manni vítavert af prófessor Finni Jónssyni, að hann hefir verið að skifta sér af stjórnarmáli voru í Kaupmannahöfn, jafnvel þótt hann sé ekki einu sinni alþingismaður. Nú er slíkt talið hverjum Íslendingi heimilt, sem hefir framkvæmd í sér til þess. En ekki er langt síðan, er þetta voru ein landráðin.

»LAUNUNGAR- Hitt atriðið, sem eg vildi benda á í
BRÉFIÐ.« þessu sambandi, er hið svo nefnda
»Launungarbréf« dr. V. G. Hann sendi þingmönnum öllum, nema Ben. Sveinssyni, prentað bréf vorið 1896, skýrði þeim frá því, að hann hefði von um að fá þeim stjórnarskrárbreytingum framgengt, sem síðar komu fram í frumvarpi hans, tekur það fram, að ekki sé til þess ætlast, að menn bindi hendur sínar að því, er

frekari kröfum við kemur í framtíðinni, og leggur eftirfarandi spurningar fyrir samþingismenn sína:

1. Hvort þeir óski, að hann reyni að semja við stjórnina, og

2. Ef hún gerir þau boð, sem bréfitarinn hefir á minst, hvort þeir þá álíti, að hann ætti að ganga að þeim fyrir þingsins hönd (til reynslu fyrst um sinn) og hvort þeir vilji með atkvæði sínu styðja hann, ef hann geri það.

Í niðurlagi bréfsins er þess farið á leit, að bréfið sé skoðað sem launungarmál, sem ekki beri að hreyfa við aðra en þingmenn eina, af því að það kynni að valda miklum misskilningi og verða til ills eins, ef farið yrði að ræða efni þess opinberlega.

Þetta bréf var um tíma eitt af aðalófrægingar-efnum þeim, er beitt var gegn dr. V. G. Hvers vegna? mundu ókunnugir spyrja. Vitanlega er ekkert orð í þessu bréfi, sem gefur minsta tilefni til nokkurs ámælis.

Það á að hafa verið ein landráðin, að fara fram á það, að málinu yrði ekki hleypt til almennrar umræðu að sinni. Vitanlega er þó ekki háð nokkurt það þing, hvorki hér á landi né annarstaðar, þar er ekki komi ýmislegt það fyrir, er talið sé trúnaðarmál með þingmönnum. Í öðru lagi höfðu, eins og eg hefi ómótmælanlega sannað, umræðurnar um stjórnarmálið á næsta þingi á undan verið þess ljós vottur, að ekki var við öðru að búast en að hinar gífurlegustu og fráleitustu staðhæfingar yrðu notaðar til þess að æsa þjóðina gegn þessari nýju stefnu, enda bar og raun vitni um það eftir á. En mest var þó um það vert, að stjórnin var enn ekkert farin að gera í málinu annað en að gefa

munnlegan ádrátt um þessar breytingar. Yrði byrjað á æsingum gegn málinu hér á landi, mátti ganga að því vísu, að hún kipti algerlega að sér hendinni og yrði ófáanleg til allra samninga. Svo tæpt stóð málið, að hún gefur landshöfðingja afsvör ári síðar. Það hefði því verið blátt áfram óðs manns æði að hleypa málinu til almennrar umræðu á því stigi, ef maður ætlaðist ekki til, að það yrði kveðið niður. En að hinu leytinu sýndi það ekki annað en hreinskilni við þingmenn og traust á þeim að gera þeim málið kunnugt og spyrjast fyrir um skoðun þeirra og hvers fylgis hin nýja stefna ætti að vænta hjá þeim. Hitt er sannarlega alt annað en undarlegt, að dr. V. G. leitaði ekki til Ben. Sveinssonar með þetta mál. Eftir undirtektir hans undir þingsályktunina árinu áður, hefði það verið alt að því hlægilegt að fara að spyrjast fyrir hjá honum um það, hvernig hann mundi taka slíkri málaleitan.

STJÓRNAR- Stjórnarbreyting sú, er ráðgjafinn tjáði sig
TILBOÐIÐ. fúsan að ganga að, átti að vera í því fólgin:

að skipaður yrði fyrir Ísland sérstakur ráðherra, sem hefði ekki öðrum stjórnarstörfum að gegna og skildi og talaði íslenzka tungu;

að ráðherrann mætti á alþingi; og

að hann bæri ábyrgð á allri stjórnarathöfninni.

Jafnframt var það til skilið af stjórnarinnar hálfu, að 61. gr. stjórnarskrárinnar yrði breytt á þann veg, að þegar alþingi hefði samþykkt stjórnarskrárbreytingu, skyldi þing því að eins rofið, að stjórnin vildi styðja málið.

DR. V. G. OG Þessu tilboði vildi dr. V. G. taka, STJÓRNARTILBOÐIÐ. svo sem kunnugt er, og bar fram frumvarp til stjórnarskrárbreytingar því samkvæma á alþingi 1897.

Fyrir þing, á þingmálafundi Reykjavíkur, gerði hann stutta en einkar ljósa grein fyrir því, er fyrir sér veki. Ágrip af þeirri ræðu hans er í Ísafold XXIV, 45.

Hann tekur það vandlega fram, að þetta sé ekki stjórnarskrár-endurskoðun, sem búast megi við, að Íslendingar sætti sig við um aldur og æfi, en að það sé rétt og hyggileg aðferð, »að reyna að færa sig smátt og smátt upp á skaftið, taka fyrir þau atriðin, sem mest er í varið og mest ríður á, og geyma sér rétt til að fá meira síðar . . . Fáum vér einhverjar verulegar umbætur, einhverju mikilsverðu atriði eða atriðum hrundið í viðunanlegt lag, þá vex oss fyrir það ásmegin; þá erum vér þróttmeiri eftir en áður og stöndum betur að vígi að fá betur losað um höft þau, er þá þykja enn á oss liggja, í nýrri baráttu.«

Eins vill hann ekki haggja við öðrum atriðum með *stjórnлага*-breytingum, en þeim, er ekki verður breytt á annan hátt. »Það, sem gera má með einföldum lögum« — eins og breyting á skipun efri deildar og lögleiðing landsdóms — »er engin ástæða til að beita hinni flóknari og fyrirhafnarmeiri aðferð til að breyta, þ. e. stjórnlagabreytingar-aðferðinni. Til þess að fá ráðgjafann út úr ríkisráðinu þurfum vér alls enga lagabreyting.« Það getur orðið, hvenær sem þeir menn setjast í ráðherrasess í Danmörku, er viðurkenna það rétt að vera.

Ávinningurinn, sem dr. V. G. hugsar sér, að sérstaklega verði af þessari breyting, er aðallega sá, að sam-

vinna komist á með stjórn og þingi — þessi samvinna, sem svo tilfinnanlega hafði vantað á næsta þingi á undan. Löggjafarmálin verða undirbúin á alt annan hátt, áður en þau koma á þing, og lagastaðfestingar-synjanirnar detta úr sögunni. Þá telur hann það og stórhag fyrir oss, einmitt meðan ráðgjafi voru situr í ríkisráðinu, »að hafa þar talsmann fyrir vora hönd, mann, er talaði afdráttarlaust voru máli, í stað þess að mega búast við hinu gagnstæða, þar sem danskur ráðgjafi ætti í hlut, kvaddur til sætis eingöngu eftir því, hvernig við horfði um danskt flokkafylgi og eftir dönskum hagsmunum«.

Sjálfsgreindir menn enn á um það, hve hyggilegt hefði verið að hverfa að þessu ráði. En um hitt er eg að vona að öllum fari nú að koma saman, að svo mikið hafði dr. V. G. til síns máls, að aðrir en heimskingjar og landráðamenn gátu verið honum sammála.

ÝMSAR Eg ætla ekki að fara að rekja vandlega MÓTBÁRUR. sundur það, sem mælt hefir verið með þessu frumvarpi, né það, sem því hefir verið fundið til foráttu. Úr því hlyti að verða heil bók.

Til þess að skýra það atriði, sem sérstaklega vakir fyrir mér, tel eg nægja að sinni, að minnast á tvær mótbárur gegn frumvarpinu, þær, er mest er um vert og mest áhrif hafa haft á málið.

Eins og kunnugt er, mætti frumvarpið mjög megnri mótspyrnu í neðri deild — svo megnri, að 10 þingdeildarmenn greiddu atkvæði móti því að setja nefnd í málið og lofa þinginu að hugleiða það. Slík æsing þykir einhvern tíma þess verð, að á hana sé minnst í sögu landsins, sem sú, að vilja afsegja algerlega alla íhugun,

þegar stjórnin, eftir margra ára afsvör, loksins gerir kost á breytingum á stjórnarskránni.

Vitanlega voru nú ýmsar mótbáru tilfærðar gegn frumvarpinu. Sumum var mjög ógeðfellt að breyta 61. gr. Sumir óttuðust það, að vér yrðum að sitja með þessa stjórnarskrárbreyting langa-lengi, ef vér á annað borð aðhlytumst hana. Sumum þótti ísjárvert að rýra vald landshöfðingja, æðsta valdsmanns, sem búsettur er í landinu, en gengu að því vísu, að það vald mundi rýrna, ef íslenzkur maður, sem sæti ætti á alþingi, yrði ráðgjafi. En óhætt er samt að fullyrða, að þetta voru í raun og veru alt aukaatriði í augum meiri hluta þeirra manna, sem voru frumvarpinu andstæðir.

RÁÐGJAFINN í Aðalatriðið var alveg ómótmælanlega RÍKISRÁÐINU. *seta ráðgjafans í ríkisráðinu.*

Sú skoðun hafði fest djúpar rætur hjá þingi og þjóð, að í því fyrirkomulagi, að ráðgjafi Íslands ætti sæti í ríkisráði Dana, flytti þar löggjafar- og landstjórnarmálefni þjóðarinnar fyrir konungi og fengi þar staðfesting hans, væri fölginn aðalgallinn á stjórnarháttum vorum. Meðan því fyrirkomulagi væri haldið, væri oss nálega gagnslaust að fá fyrir ráðgjafa mann, sem vildi vera í samvinnu við þingið. Því að um öll þau mál, sem ráðgjafinn flytti fyrir konungi í ríkisráðinu, væru atkvæði greidd af öllum ráðgjöfum konungs, og Íslandsráðgjafinn hefði ekki nema eitt atkvæði gegn öllum hinum. Við þessa atkvæðagreiðslu gæti ráðgjafinn því, þegar minst vonum varði, orðið í minni hluta, og þá stæði hann uppi alveg ráðalaus. Með slíku fyrirkomulagi gæti hann ekki einu sinni sagt þinginu af eða á

um áhugamál þess, því að oft gæti hann ekkert um það fullyrt, hvernig fara kynni um þau mál við þessa atkvæðagreiðslu. Þá héldu menn og, að ráðgjafaábyrgðin væri sérstökum og afarmiklum vandkvæðum bundin, ef ráðgjafinn ætti sæti í ríkisráðinu; hann yrði þá að sjálf-sögðu að taka þátt í atkvæðagreiðslu um dönsk mál, sem geti varðað ábyrgð fyrir fólksþinginu. Jafnvel fyrir þann þátt, er hann á í íslenskum málum, hugðu menn, að hann gæti sætt ábyrgð bæði fyrir fólksþinginu og alþingi. »Ef hann vill ekki gera það, sem alþingi heitmar, getur það höfðað mál á móti honum fyrir hæstarétti,« sagði landshöfðingi við fyrstu umræðu málsins í neðri deild, »en ef hann lætur að óskum þess, þá getur hann átt á hættu, að fólksþingið höfði mál á móti honum fyrir ríkisrétti.«* Enn voru nokkurir, að minsta kosti Ben. Sveinsson og þeir, er næstir honum stóðu, sem voru sannfærðir um, að alþingi gæti alls ekkert mál höfðað gegn ráðgjafanum, ef hann ætti sæti í ríkisráðinu, og að fyrirmæli stjórnarskrárinnar í því efni væru ekkert annað en markleysa: ríkisráðssetan væri stjórnarstofnun, er eingöngu byggdist á grundvallarlögum Dana, og þar af leiðandi væri ekki unt að koma fram nokkurri ábyrgð á hendur þeim ráðgjöfum, er þar ættu sæti, annarri en þeirri, er ráð væri fyrir gert í þeim

* Þessari kenningu afneitaði landshöfðingi afdráttarlaust á næsta þingi, 1899. »Eg hefi það af vörum ráðgjafans sjálfs«, sagði hann þá, »að ef fólksþingið fyndi upp á því, að höfða mál gegn ráðgjafa Íslands fyrir afskifti hans af sérmálum Íslands, þá mundi ríkisrétturinn vísa kærinni frá sér, sem sér óviðkomandi, með því að hann hefði ekkert með sérmál Íslands að gera, þar sem þau heyrðu undir hæstarétt einan.« Alþt. 1899 B. 174.

lögum. *Alt* þingið undantekningarlaust, — hverja skoðun sem einstakir þingmenn annars höfðu á verulegri skaðvæni ríkisráðssetunnar — leit svo á, sem það væri að minsta kosti gagnstætt stjórnarskránni að ráðgjafinn væri í ríkisráðinu. Og þeir, sem öndverðir risu gegn frumvarpinu, töldu það »lögfasta« hann þar, eða að minsta kosti fengist átylla til þess að halda þessari stjórnarvenju áfram, ef þingið samþykkti nú ráðgjafa, sem allir vissu fyrirfram að ætlað væri að eiga sæti í ríkisráðinu.

Umræðurnar í neðri deild urðu langmestar um ríkisráðið, sem ekki var furða, þar sem það var aðalatriðið í augum meiri hluta þingdeildarmanna. Og niðurstaðan varð sú, í fyrra skiftið, sem málið var fyrir deildinni á þessu þingi, að frumvarp dr. V. G. var samþykkt í öllum verulegum atriðum, að viðbættum fyrir mælum um það, að »lög þau og stjórnarathafnir, er snerta sérstök mál efni Íslands, skuli ekki borin upp í hinu danska ríkisráði eða lögð undir atkvæði þess«, og að úrfeldri breytingunni á 61. gr.

Frumvarpið var samþykkt með 19 samhljóða atkvæðum. En vitanlega ætluðust sumir, sem gáfu því atkvæði, til þess, að efri deild breytti því svo, að von gæti verið um staðfesting, sem að sjálfsgöðu var óhugsandi, eins og frumvarpið fór frá deildinni. Þetta kom skýrast fram hjá Skúla Thoroddsen. En vafalaust hefir öllum þeim, sem síðar greiddu atkvæði með frumvarpinu, þegar það kom frá efri deild, verið hið sama innanbrjósts.

Af afskiftum efri deildar af málinu er það í stuttu máli að segja, að hún feldi burt ákvæðið um ríkisráðið, sem neðri deild hafði sett inn, en samþykkti frumvarpið

að öðru leyti með óverulegum breytingum. En svo megn var ríkisráðsgrýlan, að deildin ætlaði að samþykkja þings-
ályktun þess efnis, að sérmál Íslands ættu ekki að vera
borin upp í ríkisráðinu eða lögð undir atkvæði þess, en
lét sér nægja rökstudda dagskrá um þetta, þegar frum-
varpið var komið til neðri deildar og hafði verið felt þar.

Í neðri deild féll frumvarpið með 13 atkv. gegn 10.
Meiri hlutanum þótti það með öllu óaðgengilegt, þegar
búið var að fella burt ákvæðið um ríkisráðið.

Eg geri ráð fyrir því, að allir hafi verið einlægir í
umræðum sínum og atkvæðagreiðslu — að allir hafi í
raun og veru *viljað stjórnarbót*, ef þeir gætu fengið hana
svo tryggilega, að þeim virtist hún aðgengileg. Vitan-
lega hefir það mjög verið véfengt. En þær véfengingar
koma ekki þessu máli við. Eg fer eftir umræðum manna
og atkvæðagreiðslu. Og umræðurnar og atkvæðagreiðslan
á alþingi 1897 sanna það ómótmælanlega, að það var
flutningur sérmála vorra í ríkisráðinu, sem einn réð úr-
slitum málsins þá. Alt þingið, með Benedikt Sveinsson
í broddi annarrar fylkingarinnar, dr. Valtý. Guðmunds-
son í hinum fylkingarbroddinum, tjáði sig fúst á að
þiggja sérstakan Íslandsráðgjafa, sem eingöngu hefði
Íslandsmálum að sinna, skildi og talaði íslenzku, mætti
á alþingi og bæri ábyrgð á allri stjórnarathöfninni, *þó*
að hann væri búsettur í Kaupmannahöfn. Hitt var eina
ágreiningsefnið, hvort vér ættum að þiggja hann, ef
vér gætum ekki losað hann úr ríkisráðinu. Búseta ráð-
gjafans út af fyrir sig var þá ekkert aðalatriði í aug-
um nokkurs þingmanns. Þá var hver maður eins góður
Íslendingur og ættjarðarvinur fyrir því, þó að hann
vildi þiggja íslenzkan ráðgjafa í Kaupmannahöfn. Þá

var hitt eitt landráð að vilja þiggja ráðgjafa, sem flytti sérmál vor í ríkisráði konungs. Síðar breyttist þetta mjög á annan veg, svo sem kunnugt er. Þá var það fundið upp, að það gengi glæpi næst, að þiggja nokkura stjórnarbót, er héldi ráðgjafa vorum í Khöfn, og hefir Heimastjórnarflokkurinn þar með kveðið upp heldur ógætilegan dóm yfir sinni eigin framkomu 1897.

Að hinu leytinu höfðum vér ekki fengið jafn-afdráttarlaus afsvör um neitt hjá stjórninni eins og það að taka sérmál vor út úr ríkisráðinu. Mönnum var kunnugt um, að um það atriði voru skoðanir stjórnarinnar svo ákveðnar og rótgrónar, að engin von var um að fá þeim þokað til minstu vitund. Stjórnin leit svo á, sem ríkisheildin væri rofin, ef mál vor væru flutt úr ríkisráðinu, og eðlilega taldi hún það, eins og allar stjórnir telja, einhverja sjálfsögðustu skyldu sína að varðveita ríkisheildina. Jafnframt höfðu menn allmikla ástæðu til að ætla, að andstæðingar stjórnarinnar í Danmörku mundu vera henni sammála um þetta atriði, eins og líka raun hefir nú á orðið. Svo framarlega sem Íslendingar héldu áfram að gera þessa kröfu að aðalatriði, var því ekki fyrirsjáanlegt, að stjórnarbótarbaráttan yrði á nokkurn veg til lykta leidd, meðan þetta land væri byggt og vér værum í sambandi við Danmörku.

RANNSÓKN Nú bar því sérstaka nauðsyn til að rannsaka MÁLSINS. vandlega, hvort það, er Íslendingar höfðu fundið ríkisráðssetu ráðgjafans og flutningi sérmála vorra í ríkisráðinu til foráttu, væri í raun og veru á rökum byggt — hvort ekki gæti verið, að hér ætti sér einhver misskilningur stað af vorri hálfu Íslendinga, og að unt

yrði að fá menn til að ganga að ríkisráðssetunni, ef þeim misskilningi yrði útrýmt.

Þessa rannsókn tók »Ísafold« sér fyrir hendur eftir þing 1897 og flutti um þetta efni nokkurar greinar þá um haustið. Undir þær var ritað »Corpus juris«.

Í þessum greinum stóðu skýringar á málinu, sem aldrei höfðu fyr komið fram á íslenzku. Eftir á virðist það nokkuð kynlegt, að stjórnarskrárbaráttan skyldi hafa orðið háð um svo mörg ár hér á landi, án þess, að íhugað væri með nokkurri stillingu eitt af grundvallaratriðum deilunnar, og það því fremur, sem fulltrúi stjórnarinnar á þingi og foringi sjálfstjórnarflokksins í landinu voru báðir lögfræðingar. En samt reyndist nú, að svo hafði verið; »Ísafold« sannaði, að menn höfðu verið ár eftir ár að gera sér ríkisráðið að grýlu, án þess að hafa annað en mjög ófullkomna og ramskakka hugmynd um afgreiðslu málanna þar og samband ráðgjafa vors við það.

Eg prenta hér upp kafla úr fyrstu greininni, sem mest var um vert, því á henni voru hinar byggðar að mestu leyti:

»Hlutaðeigandi ráðgjafi flytur í ríkisráðinu mál þau, er hann hefir til meðferðar. Sjái einhver hinna ráðgjafanna nokkurn hæng á því, að málunum verði framgengt, er hann skyldugur til að mótmæla. Annars er litið svo á, sem hann hafi verið flutningsmanni samdóma. Þetta er gert í því skyni, að girða fyrir það að nokkur ráðgjafi geti umræðulaust beitt gjöræði, brotið gegn grundvallarlögunum eða framið önnur afglöp. En atkvæðagreiðsla fer engin fram. Og konungi er í sjálfsvald sett, hvern kostinn hann kýs, ef um fleiri er að ræða. Hann verður að eins að fá einhvern ráðgjafa til þess

að bera ábyrgðina. En við skoðanir meiri hlutans í ríkisráðinu er hann alls ekki bundinn . . .

»Eg vona, að það, sem að ofan er sagt, sýni, að afstaða hinna einstöku ráðgjafa gegn ríkisráðinu sé nokkuð önnur en ýmsir — mér liggur við að segja flestir — Íslendingar hafa gert sér í hugarlund. Afdrif mála þeirra, sem þeir flytja, eru ekki komin undir neinni atkvæðagreiðslu í ríkisráðinu. Konungur getur gefið þeim fullnaðarsamþykki, jafnvel þótt meiri hluti ríkisráðsins sé þeim andvígur.

»Enda þótt Íslandsráðgjafinn hefði ekki neina sérstöðu í ríkisráðinu, en afstaða hans gagnvart því væri alveg hin sama eins og dönsku ráðgjafanna, þá ætti hann, eins og eg hefi sýnt fram á, alt öðruvísi afstöðu, en venjulega hefir verið ráð fyrir gert. Það væri ekki líklegt, að danskir ráðgjafar mundu hlutast mikið til um Íslandsmál. Væri þeim ætlað að greiða atkvæði um þau, mætti búast við talsverðum afskiftum. Það er sennilegt, að þeir teldu þá skyldu sína að afla sér einhverrar sjálfstæðrar skoðunar um mál vor og svo halda þeirri skoðun fram. En þeim væri alls ekki ætlað að greiða um þau atkvæði.

»Og svo bætist það ofan á, að afstaða Íslandsráðherrans gagnvart ríkisráðinu yrði alt önnur en annarra ráðgjafa þar.

»Því að sérmál vor eru á alt annan hátt aðskilin frá dönskum málum, heldur en t. d. mál þau, er innan ríkisráðgjafinn fjallar um, eru aðskilin frá málum dómsmálaráðgjafans. »Í öllum þeim málum, sem . . . varða Ísland sérstaklega, hefir landið löggjöf sína og stjórn út af fyrir sig,« segir stjórnarskráin. Þessu neitar enginn, ekki heldur neinn danskur maður. Og mér vitanlega heldur enginn danskur maður því fram, að danskir ráðgjafar eigi að fjalla um sérmál Íslands. Að því, er næst verður komist, er þeim ekki haldið í ríkisráðinu í því skyni, enda lægi ekki í augum uppi, hvernig það yrði varið. Þeim er haldið þar til tryggingar fyrir því,

að íslenzk löggjöf og stjórn fari ekki út fyrir valdsvið sitt, né stofni stjórn Dana í neinn vanda.

»Því fer þess vegna svo fjarri, að dönskum ráðgjöfum sé ætlað að greiða atkvæði um sérmál Íslands, eins og alt af er verið að stagast á, að vér höfum engan rétt til að búast við, að þeir *ræði* þau, enda þótt þau séu flutt í ríkisráðinu — nema þeir þykist hafa ástæðu til að líta svo á, sem þau liggi utan við valdsvið íslenzku stjórnarinnar. Engin átylla hefir enn komið fram fyrir þeirri skoðun, að þeir hafi nokkurn tíma gert það. Og færur þeir að gera það, væri það sjálf-sagt ákæruefni gegn Íslandsráðherranum, ef hann ekki berðist gegn slíkri hlutsemi með öllum þeim vopnum, sem staða hans leggur upp í hendurnar á honum.«

Eins og menn sjá, er hér nákvæmlega hin sama grein gerð fyrir sambandi Íslandsráðherrans við ríkisráðið eins og í ritgjörð þeirri í »Dannebrog«, sem fylgdi konungsboðskapnum.

»Corpus juris« gerði jafnframt að umræðuefni þær mótbáru gegn ráðgjafaábyrgðinni, sem bundnar voru við ríkisráðssetu ráðgjafans.

Nýkomin var þá fram í blaðinu »Dagskrá«, sem Einar Benediktsson gaf út, sú kenning, að þar sem það væri óyggjandi að meiri hluti ráðherranna réði úrslitum allra löggjafar- og stjórnarmála Íslands, sem borin eru upp í ríkisráðinu, þá væri og auðsætt, að ekki væri unt að lögsækja Íslandsráðgjafa *einan* fyrir tillögur sínar. »Corpus juris« sýndi fram á, að fótunum væri alveg kipt undan þeirri kenningu með þeirri skýringu, að engin atkvæðagreiðsla færi fram í ríkisráðinu. Og að því, er þeirri mótbáru við kemur, sem áður er getið um, að ekki væri unt að koma fram ábyrgð á hendur ráðgjöfum í ríkisráðinu annarri en

þeirri, er grundvallarlög Dana gera ráð fyrir, hélt »Corpus juris« því fram, að það ætti eingöngu við ábyrgð út af þeim málum, er flutt væru í ríkisráðinu samkvæmt grundvallarlögunum. En íslensk mál gætu hvergi verið flutt fyrir konungi samkvæmt þeim lögum, af þeirri einföldu ástæðu, að í grundvallarlögunum væri alls ekki gert ráð fyrir þeim málum; þau væru grundvallarlögunum alveg óviðkomandi. »Þau eru lögð fyrir konung eingöngu samkvæmt stjórnarskrá vorri. Þar af leiðandi er sá ráðgjafi, sem það gerir, eingöngu háður þeirri ábyrgð, sem stjórnarskráin ákveður.«

Þessar skýringar »Corpus juris« sættu hinum hörðustu andmælum. Höf. var brugðið um hina fáránlegustu vanþekking, heimsku og framhleygni.

SKOÐANA- En sá flokkurinn í landinu, sem vildi taka BREYTING. tilboði stjórnarinnar, lét algerlega sannfæraast og tók að breiða út frá sér hinn nýja skilning á ríkisráðssetu ráðgjafans og flutningi sérmála vorra í ríkisráðinu. Sú viðleitni hefir tekist svo vel, að öll þjóðin hefir sannfærst. Á síðasta þingi voru báðir flokkar sammála um það að hætta baráttunni gegn ríkisráðssetu ráðgjafans. Eftir síðasta þing ritaði Páll Briem amtmaður í »Norðurland« meðal annars um það, að það væri *dýrmætur réttur* að hafa ráðgjafa vörn í ríkisráðinu, og enginn maður á landinu varð til að mótmæla því. Og þegar tilboð stjórnarinnar kemur í vetur með þeirri skýlausri yfirlýsing, að ráðgjafi vor eigi að halda áfram að eiga sæti í ríkisráðinu, þá tekur þjóðin honum fegins hendi, undantekningarlítið, að því, er bezt verður séð.

Þetta er svo mikil og merkileg skoðanabreyting, að önnur hefir ekki meiri orðið á jafnskömmum tíma. Þeirri skoðanabreyting er það að þakka, að vér ekki stöndum eins og glópar, berjum í borðið og vonzkumst, þegar vér nú fáum verulega gott stjórnarbótartilboð, heldur tökum því eins og skynsamir menn. Þetta tilboð hefði með engu móti verið unt að fá þingið til að þiggja 1897. Naumast hefði það heldur verið þegið 1899. Nú er það þegið, af því að Íslendingar hafa fengið réttan skilning á ríkisráðssetu ráðgjafans.

Og eg þarf fráleitt að gera frekari grein fyrir því, *hvor flokkurinn* hefir komið henni í skilning um það efni.

ÞJÓÐRÆÐI. Eg kem nú að síðari aðalmótbárunni gegn tilboði stjórnarinnar frá 1897.

Hún var sú, að með því *fengjum vér ekki þingræði* eða *þjóðræði*.

Þeirrar mótbáru hefir jafnan verið að litlu getið á alþingi. Um það atriði hafa þingmenn af báðum flokkum jafnan verið merkilega fáorðir. Það er mjög skiljanlegt um þá þingmenn, sem stjórnartilboðið vildu þiggja. Hægrimanna stjórnin, sem vér áttum við að semja, hafði barist gegn þjóðræði áratugum saman. Ekki var líklegt, að það gerði samningana á neinn hátt auðveldari að vera að stagast mikið á þeirri hugmynd. Mörgum flokksmönnum mun hafa þótt hyggilegra að fara þá fyrst að halda þjóðræðiskröfunni á lofti að marki, er stjórnarfyriřkomu-lagið væri komið í það horf, að vér hefðum einhvern ráðgjafa yfir að ráða. Og af hinum flokkinum er það að segja, að þeir hafa jafnan lagt aðaláherzluna á annað:

1897 á ríkisráðssetuna; 1899 á það eitt að afstýra því að stjórnarskrárbreytingar-frumvarp yrði samþykkt; 1901 á búsetu ráðgjafans. En af hálfu þess flokks hefir aldrei verið komið með neinar þjóðræðiskröfur.

En til voru þeir menn, bæði utan þings og innan, sem þótti tiltölulega lítils vert um hverja þá stjórnarskrárbreyting, er ekki trygði oss þjóðræði. Þeir voru ekki allir afdráttarlaust mótfallnir því, að vér þægjum slíka breytingu, ef ekki væri kostur betra. En þeir vildu ekki láta neins ófreistað til þess að reyna að tryggja oss þjóðræði með stjórnarskrárbreytingu. Og þeir litu svo á, sem það væri ekki trygt með frumvarpinu 1897. Fremstan þessara manna, nokkurs konar foringja þeirra, má vafalaust telja Pál Briem amtmann.

Töluvert höfðu þessir menn til síns máls. Vitaskuld er til þess ætlast hvarvetna þar, sem ráðgjafar mæta á þingi, að þeir séu í samræmi við þingið. Og það eru þeir líka að öllum jafnaði, þar sem ekki er svo ástatt sem í Danmörku, að það djúp er staðfest milli þingdeildanna, er ekki verður brúað. Jafnvel danskir hægrimenn hafa ávalt viðurkennt það, að hve nær sem báðar þingdeildir komi sér saman um að vera stjórninni öndverðar, þá sé ekkert viðlit fyrir hana að halda sér við völdin. — Nú eru deildir alþingis svo skipaðar, að unt er fyrir meiri hluta á þingi að öllum jafnaði að sjá svo um, að þær séu í samræmi hvor við aðra, auk þess sem sameinað þing gefur alveg sérstaka tryggingu fyrir fjárlögum. Formælendur frumvarpsins höfðu því fulla ástæðu til að halda því fram, að hér væri svo vel í garðinn búið fyrir þjóðræðið, að stjórnin eða

fylgismenn hennar yrðu að grípa til örþrifsráða til þess að afstýra því.

En svo sögðu hinir, að ekki væri nein trygging fyrir, að ekki yrði gripið til örþrifsráða. Lítt hugsandi væri, að stjórnin hefði ekki á sínu bandi rúman þriðjung þingmannanna í annarhvorri þingdeildinni. Sá hluti þyrfti ekki annað en vera fjarverandi frá þingi eða greiða ekki atkvæði, þegar kappsmálin væru á ferðinni. Engin trygging væri fyrir því, að harðsnúinn minni hluti tæki ekki til slíkra ráða, mjög sennilegt jafnvel, að hann gæti talið það skyldu sína, þegar einhver þau mál væru á dagskrá, er hann hygði hættuleg fyrir land og þjóð. Á þann hátt gæti stjórnin afstýrt allri löggjöf, sem henni væri ógeðfeld, og jafnvel fjárlögunum sjálfum. Og þá værum vér komnir út í hinar verstu ógöngur.

Formælendur frumvarpsins litu svo á, sem þetta væri glæpsamlegt atferli, og að með lögum yrði aldrei fyrir það girt, að stjórnin byrjaði á ólögum og ofbeldi, ef hún væri svo skapi farin. Gagnvart slíkri stjórn væri ekki á neitt annað treystandi en siðgæðismeðvitund, réttlætistilfinning og vandlæting þjóðarinnar. En hinu kom þeim ekki til hugar að neita, að þjóðræðið væri *betur* trygt, ef sú breyting yrði gerð á 28. og 36. gr. stjórnarskrárinnar, að í sameinuðu þingi þyrfti ekki nema helming úr hvorri þingdeild og í deildunum ekki nema helming þingdeildarmanna, til þess að fullnaðarályktun yrði gerð. Og til enn frekari styrkingar þjóðræðinu kom báðum þessum málspörtum saman um, að æskilegt væri að fá þá breyting á skipun efri deildar, að annaðhvort yrði konungkjörnum þingmönnum fækkað eða þjóðkjörnum þingmönnum fjölgað þar.

Á alþingi 1899 reyndi dr. Valtýr Guðmundsson ræki-
lega að fá komið á samningum milli flokkanna í þá
átt, að tilboði stjórnarinnar yrði tekið því að eins, að
sú breyting fengist á 28. og 36. gr. stjórnarskrárinnar,
sem eg hefi minst á, í því skyni að tryggja þjóðræðið.
Hann hafði von um, að þáverandi Íslandsráðgjafi mundi
ganga að þeirri viðbót. Tveir þingmenn úr andstæð-
ingaflokki hans tóku að sér að semja við sinn flokk,
og voru málinu áreiðanlega hlyntir fyrir sitt leyti. En
eftir nokkura stund afsögðu þeir fyrir hönd flokks síns
alla samninga. Stjórnartilboðið var samþykkt í efri deild.
Í neðri deild var frumvarpið felt frá nefnd og 2. um-
ræðu með 11 atkv. gegn 11, þrátt fyrir það að for-
mælendur þess tjáðu sig fúsa til að setja í það trygg-
ingar-ákvæði fyrir þjóðræðinu, og þrátt fyrir það að
fulltrúi stjórnarinnar á alþingi, landshöfðingi, taldi
ekki vonlaust um þessar þær breytingar á stjórnar-
skránni, er alþingi kynni að samþykkja og ekki rösk-
uðu sambandinu milli Íslands og Danmerkur.

Ekki var samt undir höfuð lagst að halda þjóðræðis-
kröfunum á lofti. Páll Briem amtmaður fann ráðgjafann
að máli eftir þing 1899 sem fulltrúi þeirra manna, er
reyndar höfðu greitt atkvæði gegn frumvarpinu á næsta
þingi á undan, en voru því samt í raun og veru ekki
mótfallnir, að endir yrði bundinn á málið á þeim grund-
velli, er dr. V. G. hafði verið um að semja, eins og
áður er sagt. Þegar »Þjóðólfur« fekk að vita um þá
tilraun, reis hann upp öndverður, sagði að »þessi mála-
leitan hefði verið óþörf og þýðingarlítill«, enda lögðu
þingmenn þessir þá árar í bát.

Svo kom »Rangármíðlunin« sumarið 1900 — samningur sá, er þeir bundu með sér Jóhannes Jóhannesson sýslumaður og Þorsteinn ritstjóri Erlingsson á aðra hlið, Jón Jónsson frá Múla og Einar prófastur Jónsson í Kirkjubæ á hina, um að aðhyllast stjórnartilboðið, svo framarlega sem þjóðræðið sé trygt með breytingunum á 28. og 36. gr. stjórnarskrárinnar. Enginn vafi er á því, að sá atburður skýrði til muna fyrir mönnum, hvað hér var um að tefla og hratt málinu áfram, þrátt fyrir það þótt »Þjóðólfur« veldi þjóðræðistryggingunni hin háðulegustu nöfn, kallaði hana »skóbót« o. s. frv.

Að lokum kemst svo þjóðræðið inn í frumvarp það, er samþykkt var á síðasta þingi með hinum ramlegustu tryggingum — breytingum þeim á 28. og 36. gr. stjórnarskrárinnar, sem áður er um getið, og þeirri breyting á skipun efri deildar, að þjóðkjörnum mönnum skuli fjölgað þar um tvo.

FRUMVARP Eg þarf ekki að vera fjölorður um það
ALÞINGIS frumvarp. Ákvæði þess og mikilvægi hefir
1901. verið skýrt vandlega fyrir þjóðinni, þó einna
rækilegast af Páli Briem amtmanni í »Norðurlandi«. Eg
skal að eins í sem fæstum orðum drepa á aðalbreytingarnar.

1. Ráðgjafinn á að skilja og tala íslenzka tungu.
2. Ráðgjafinn á að mæta á alþingi.
3. Ráðgjafinn á ekki að hafa með höndum annað ráðherraembætti, svo hann geti gefið sig allan við vorum málum og störf hans geti ekki valdið forföllum frá að koma á þingið.

4. Ráðgjafinn á að hafa ábyrgð á allri stjórnarathöfninni.

5. Vald þingsins yfir málefnum og fé þjóðarinnar er trygt að fullu.

BÚSETAN. Þar sem krafan um flutning sérmála vorra út úr ríkisráðinu var alveg úr sögunni, eins og áður hefir verið tekið fram, verður ekki sagt, að úr þessu frumvarpi hafi verið slept neinni aðalkröfu, sem fast hefir verið fram haldið á síðari árum, annarri en búsetu stjórnarinnar hér á landi.

Nú vildi svo til, svo sem alkunnugt er, að áður en stjórnarskrármálið var útrætt á alþingi síðastliðið sumar komu fregnir um stjórnarskiftin í Danmörku. Það lá í hlutarins eðli, að þá miklu breytingu varð flokkurinn að taka til greina tafarlaust, og þá sérstaklega nota tækifærið til þess að halda fram kröfunni um alinnlenda stjórn.

Fyrir því var það ráð tekið að fá efri deild til að senda konungi ávarp, þar sem meðal annars er yfir því lýst, »að sú skoðun sé enn ríkjandi hjá þjóð vorri, að stjórnarskipun Íslands sé þá fyrst komin í það horf, er fullkomlega samsvari þörfum vorum, þegar æðsta stjórn landsins í hinum sérstaklegu málefnum þess er búsett hér á landi«.

Sá kynlegi misskilningur hefir komið upp og verið borinn út, að ávarp þetta sé ekki að þakka þeim flokkinum, er réð úrslitum stjórnarskrárfrumvarpanna á síðasta þingi, heldur andstæðingum hans. Fyrir engum hlut geta verið sterkari sannanir en því, að sá kvittur er á engu bygður. Þingmennirnir, sem gerðu tillögu

um ávarpið, voru Hallgr. Sveinsson og Kristján Jónsson; ávarpið sömdu Hallgr. Sveinsson, Kristján Jónsson og Axel V. Tulinius; og af þeim 8 efrideildarmönnum, sem samþykktu ávarpið, voru 6 í þessum flokki—með öðrum orðum allur flokkurinn í efri deild. En 3 úr hinum flokkinum voru ekki á fundi: Guðjón Guðlaugsson, Guttormur Vigfússon og Jónas Jónassen. Engum manni kom til hugar, að sú fjarvist hefði verið af tilviljun einni. Í Reykjavík gekk staflaust dagana á undan, að andstæðingar Framfaraflokksins ætluðu sér að »sprengja« fundinn, sjá um að ekki yrði fundarfært, svo ekki yrði unt að samþykkja ávarpið. En úr þeirri ráðagjörð varð ekki annað en fjarvist þessara þriggja manna. Eina efnisbreytingin, sem á ávarpinu varð, eftir er nefndin lagði það fyrir deildina, er þessi orð við enda fyrstu málsgreinar: »enda hefir þessi skoðun komið fram á þingi í sumar hjá mörgum þingmönnum.« Enginn vafi getur því á því leikið, hvorum flokkinum þetta ávarp er að þakka. En til frekari áréttingar skal þess getið, að Framfaraflokkurinn reyndi að fá neðri deild til að senda sams konar ávarp, en það var felt, af því að Einar Jónsson var þá genginn úr liðinu, og »Heimastjórnarflokkinn« var ekki annara um búsetuna en svo, að hann greiddi *allur* atkvæði gegn ávarpinu.

HVERS VEGNA Framfaraflokkurinn hefir sætt ámæli
FRUMVARPIÐ miklu í blöðum andstæðinga sinna
VAR SAMÞYKT. fyrir það að láta, eftir er vinstrimenn
voru komnir að völdum, fara frá þinginu frumvarp, er
slepti kröfunni um búsetu stjórnarinnar hér á landi.
Þau ámæli hafa aldrei verið á neinum rökum byggð.

Eg geri ráð fyrir, að öllum mönnum sé skiljanlegt, að ekki var unt að senda neitt *annað* frumvarp. Fyrir engu öðru frumvarpi gat með nokkuru móti fengist meiri hluti á síðasta þingi. Hvorugur flokkurinn hugsaði sér, að það fyrirkomulag á innlendri stjórn, sem nú er á boðstólum, mundi vera fánlegt. Ummæli stjórnarinnar um það, að það væri með öllu fráleitt og kæmi ekki til nokkurra mála að hafa ráðgjafa konungs búsettan annarstaðar en »við hlið konungs«, höfðu verið svo ákveðin og afdráttarlaus. Landshöfðingi hafði blátt áfram lýst það fyrirkomulag *óhugsanlegt* í bréfi til stjórnarinnar. Á hvorumtveggju þessum ummælum tóku báðir flokkar mark. Annar flokkurinn, sá er nefndi sig Heimastjórnarflokk, vildi vinna það til ráðgjafabúsetu hér á landi, að stofna í Kaupmannahöfn embætti handa öðrum ráðgjafa, sem oft yrði milligöngumaður milli konungs og innlenda ráðgjafans, en mætti samt ekki á alþingi og bæri þar af leiðandi ekki ábyrgð fyrir því nema að nafninu einu. En þetta fyrirkomulag afsagði Framfaraflokkurinn gersamlega, og hinir höfðu ekki bolmagn til að fá sitt frumvarp samþykkt. Landstjórahugmyndinni hefir sjálfsagt meiri hluti þingsins verið hlyntur. En hinar megnustu deilur höfðu verið með þjóðinni áður um landstjórafyrirkomulagið, engar umræður höfðu fram farið um það mál; síðan er það var alt að því hatursmál með mönnum, er við þjóðmál voru að fást, og enginn kostur var á því þann stutta tíma, er þingið hafði til umráða, eftir er stjórnarskiftin fréttust, að íhuga það mál svo vandlega, sem þörf var á, til þess að semja og fá samþykkt frumvarp á grundvelli landstjórafyrirkomulagsins. Tillaga um tvo

ráðgjafa, er báðir mættu á alþingi og báðir bæru fulla ábyrgð á stjórnarathöfninni, hafði mönnum ekki komið til hugar, enda reið hún algerlega bág við kenningar þær, er að mönnum hafði verið haldið af stjórninni og landshöfðingja um búsetuatriðið. Annaðhvort var þá fyrir þingið að senda frumvarpið, sem samþykkt var, eða að láta alls ekkert frumvarp frá sér fara.

Nú hefir því verið haldið fram bæði af þeim þingflokkinum, sem öndverður reis gegn frumvarpinu, og eins af þeim blöðum, er þann flokk hafa stutt, að þingið hefði ekkert frumvarp átt að samþykkja, heldur kjósa nefnd manna úr báðum flokkum til þess að fara á fund stjórnarinnar og semja við hana um málið. Eg efast ekki um, að það hafi verið af hreinskilni mælt — af því að eg verð að *trúa* fleiru en eg *skil*. Því að mér er óskiljanlegt, hvernig til þess var ætlast af skynsömum mönnum, eða hvernig menn hugsuðu sér starf þeirrar nefndar. Til þess að semja fyrir vora hönd, áttum vér að senda nefnd manna, er höfðu hinar gagnólkustu skoðanir á samningsatriðunum. Nokkur hluti nefndarinnar vill ekki með nokkuru móti þiggja ráðgjafa, er búsettur sé í Kaupmannahöfn og hafi yfirstjórn allra sérmála vorra með höndum, en hann vill vinna það til ráðgjafabúsetu hér á landi, að maður, sem ekki mætir á alþingi, sé milligöngumaður milli konungs og innlenda ráðgjafans. Hinn flokkurinn vill þiggja Kaupmannahafnarráðgjafann, ef ekki er kostur annars betra, en hann vill ekki með nokkuru móti sætta sig við milliliðinn milli konungs og þess, er ábyrgðina ber og við þingið semur. Í þessu er það í stuttu máli fólgið, er menn greindi á um á síðasta

þingi í stjórnarskrármálinu. Og þessi ágreiningur er svo gagngerður, að það hefði ekki verið annað en barnaskapur og megnasta óráð að senda menn með báðum þessum skoðunum til þess að fara að semja fyrir vora hönd. Stjórnin hefði sannarlega haft ástæðu til að benda nefndarmönnum á, að þeir skyldu semja *sín á milli*, áður en þeir færu að semja við *hana*. Nefndin hefði orðið að athlægi og hinn ljósasti vottur um þroskaleysi alþingis.

Atburðir þeir, sem gerst hafa síðan á þingi í sumar, benda ekki heldur á mikinn samvinnuhug hjá leiðtogum »Heimastjórnarflokksins« svo nefnda. Eg tek það skýrt fram, að í því efni á eg ekki við kjósendur úr þeim flokkinum yfirleitt. Eg hefi þá trú, að allur þorri þeirra vilji samkomulag og samvinnu, þegar þeir fá að njóta sín fyrir æsingum og ósannindum. Eg ræð það meðal annars af undirtektum almennings undir málaleitan samkomulagsnefndarinnar. En leiðtogarnir hafa látið all-ófriðlega. Þegar Ísafold lýsti yfir því síðastliðið haust, að ef svo skyldi til takast, að oss yrði gerður kostur einmitt á því fyrirkomulagi, sem oss hefir nú verið boðið, þá mundi Framfaraflokkurinn fús á að þiggja það — þá var engu svarað öðru en skömmum*. Þegar

* Ísafold lýsti allnákvæmlega — fyrst allra íslenzkra blaða — einmitt því fyrirkomulagi, sem nú er á boðstólum, 12. okt. 1901, segir, að ekki mundi standa á Framfaraflokkinum að aðhyllast það, »að hafa ráðgjafann að eins einn og hafa hann búsettan í Reykjavík . . . ef fánlegt væri afarkostalaust, ef ekki fylgdi einhver óviðunanlegur böggull því skammrífi, svo sem tryggingarleysi fyrir beinum og ómengduðum áhrifum þessa eina ráðgjafa á síðustu úrslit málanna eða þá einhver óhafandi eftirlitsbönd af hálfu

stjórn Framfaraflokksins sýndi stjórninni vandlega fram á, að vér gætum ekki með nokkuru móti sætt oss við ráðgjafa, sem hefði milligöngumann milli sín og konungs og fór fram á, að hér yrði skipaður landstjóri með ráðgjöfum, þá var aftur svarað með gömlum og nýjum skömmum, gömlum og nýjum getsökum, gömlum og nýjum ófrægingum. Og síðan er verið var að tala um þessa nefndarsending á þingi í sumar, hefir landráða-áburðinum aldrei lint í garð manna, sem ekkert hafa til saka unnið annað en það að vera á einhvern hátt við það riðnir, að alþingi samþykkti stjórnarskrárfrumvarp um, að ráðgjafi Íslands skuli kunna íslensku, að hann skuli mæta á alþingi og að hann skuli bera ábyrgð á allri stjórnarathöfninni, að þjóðkjörnum mönnum skuli fjölgað í efri deild og að fjárráð alþingis og þjóðræði yfirleitt sé trygt að fullu. Rás viðburðanna í haust og vetur hefir sýnt það, ekki síður en skoðanamunurinn á síðasta þingi, að þessi nefndarsending hefði verið ótímabær burður og ekkert annað en vitleysa.

heimaríkisstjórnarinnar dönsku«. Blaðið bendir á agnúa, sem geti verið á því fyrirkomulagi, og kemst því næst svo að orði: »En hvað sem því líður, mundi fráleitt standa á Framfaraflokkinum að aðhyllast það fyrirkomulag með framangreindum skilmálum... Aðalatriðið er þetta, að hann einn (ráðgjafinn) og enginn annar sé milliliður milli þings og konungs. Það er það, sem vér skiljum við heimastjórn eða heimastjórnarvísi: að aðalstjórnarvaldið innlenda, alþingi, eigi kost á að beita áhrifum sínum beint á hinn stjórnarliðinn, konunginn. Það er mergurinn málsins, kjarninn í þeirri heima-stjórn, sem er verið að ræða nú orðið«. — Þessari skýru og afdráttarlausu yfirlýsing blaðsins var engu svarað öðru en stórskömmum og getsökum um svik, ósannindi og undirferli í Þjóðólfi, sem út kom viku síðar, 18. okt.

En þess atriðsins, sem ef til vill er mest um vert í þessu sambandi, er enn ógetið, var af skiljanlegum ástæðum látið liggja í þagnargildi, meðan svar stjórnarinnar var ókomið. Að öðru leytinu var frumvarpinu svo háttað, að hin nýja stjórn *gat* ekki annað en heitið því staðfestingu. Hægrimannastjórnin hafði boðið öll breytingaratriðin, sem veruleg voru, önnur en þjóðræðis-tryggingarnar 3: breytingarnar á 28. og 36. gr. og breytinguna á skipun efri deildar. Stjórnin gat ekki, sóma síns vegna, boðið oss að neinu leyti lakari né ófrjálslegri kjör en hægrimannastjórnin hafði gert. Og hún gat ekki heldur látið þjóðræðistrygginguna verða að þröskuldi á samningabrautinni, þar sem flokkur hennar hafði einmitt verið að berjast fyrir þjóðræði hvern áratuginn eftir annan. Af þessum ástæðum hlaut hún að bjóðast til að staðfesta frumvarpið. En að hinu leytinu hafði hún hina ríkustu hvöt til að fá breytingu á því. Frumvarpið var í raun og veru sannkallað neyðarúrræði frá stjórnarinnar sjónarmiði. Að fá ráðgjafa, búsettan í Kaupmannahöfn og launaðan af ríkissjóði, er lyti þjóðræði úti á Íslandi og færi á eftirlaun, hvenær sem alþingi Íslendinga þóknaðist, — það var ekki að eins gersamlega frábrugðið stjórnarfyrirkomulagi í öllum löndum veraldarinnar, heldur batt það og Dönnum allmiklar og kynlegar útgjaldabyrðar, sem hætt var við, að þeim mundi veita örðugt að sætta sig við, þegar þeir væru verulega búnir að átta sig á málinu. Fyrir því mátti ganga að því alt að því vísu, að stjórnin mundi af fremsta megni leita við að bjóða önnur boð, sem svo væru vaxin, að komist yrði hjá annmörkunum, sem á frumvarpinu voru frá Dana sjónarmiði, jafnframt

því, sem Íslendingar yrðu gerðir ánægðir með búsetu stjórnarinnar hér á landi í einhverri mynd. Einmitt með því að samþykkja frumvarpið stóðum vér því einkennilega vel að vígi. Með því að leggjast undir höfuð að samþykkja það, hefðum vér flutt oss úr því bezta vígi, sem stjórnsmál vort hafði nokkuru sinni í komist, út á bersvæði. Með þetta fyrir augum hefði verið glæpsamleg fásinna af flokkinum að haga sér í þessu efni á annan veg en hann gerði. Hann sýndi í þessu efni svo miklu meiri stjórnsmálaþroska en andstæðingar hans, að ekki verður saman jafnað.

Úrslitin hafa orðið þau, svo sem öllum er kunnugt og búast mátti við, að stjórnin býðst til að staðfesta frumvarp síðasta alþingis, en jafnframt býður hún oss önnur boð, þau, að vér fáum ráðgjafa vörn búsettan hér á landi, en tökum af Dönum útgjaldabyrðina við hina æðstu stjórn sérmála vorra. Þetta er bein afleiðing af atferli Framfaraflokksins á síðasta þingi. En ekki er sögunni þar með lokið.

UNDIRTYLLU- Stjórnin virðist hafa verið tafarlaust, nær RÁÐGJAFI. Því umhugsunarlaust, albuin til þess að láta oss fá ráðgjafa, sem búsettur væri hér á landi. Hún var ekki með neinar kreddur um það, að ráðgjafinn yrði að vera við hlið konungs. Og henni var það auðsætt, að það var mikill hagnaður fyrir Dani, að koma ráðgjafanum hingað til lands. En hitt var hún ekki jafn-fljót að ráða við sig, að þessi ráðgjafi skyldi vera alveg jafn-rétthár öðrum ráðgjöfum konungs. Eftir fyllilega áreiðanlegum fregnum frá Kaupmannahöfn vakti það fyrir stjórninni, að gera Íslandsráðgjafann í Reykja-

vík háðan sérstöku eftirliti forsætisráðherrans, að gera ráðgjafa vörn, með öðrum orðum, að meira eða minna leyti, að undirlylluráðgjafa. Gegn þeim hættu-úrslitum berst Ísafold allra blaða vasklegast síðan á þingi í sumar. Framar öllu öðru til þess að afstýra þeim ófögnuði ritar stjórn Framfaraflokksins Íslandsráðgjafanum bréf í vetur og afsegir undirlylluráðgjafann. Gegn þessum »útgangsgemsa frá ráðgjöfunum í Kaupmannahöfn«, eins og Jón Sigurðsson komst að orði, hefir dr. Valtýr Guðmundsson barist í alt haust og allan vetur með hnúum og hnefum, þangað til konungsboðskapurinn var út gefinn og Framfaraflokkurinn hafði fengið því mikla áhugamáli sínu framgengt, að Íslandsráðgjafinn stæði, þrátt fyrir búsetu sína hér á landi, óháður öllum öðrum en alþingi og konungi með sérmál Íslands. Enginn vafi er á því, að það var þessi staðfesta dr. V. G. og Framfaraflokksins, sem afstýrði því, að oss yrði boðinn undirlylluráðgjafinn. Fyrir mótspyrnuna gegn þessari stórhættu, sem vofði yfir sérmálum vorum, hefir dr. V. G. verið sæmdur alveg sérstökum ófrægingum og illmælum af mönnum, sem annaðhvort hafa ekkert getað skilið í þessu máli eða ekki kært sig um að skilja það. En einmitt með þessari mótspyrnu hefir dr. V. G. og þeir aðrir, sem fremst hafa staðið í þessari baráttu, unnið Íslandi og íslenzkri þjóð eitthvert hið mesta þarfaverk, sem nokkuru sinni hefir unnið verið í stjórnarmáli voru.

Því að úrslitin hafa orðið þau, að vér eigum ekki að eins von á öllum þeim miklu réttarbótum, sem fólgnar eru í frumvarpi síðasta alþingis, ekki að eins á ráðgjafa búsettum hér á landi, heldur og á ráðgjafa, sem

ekki verður sagt, að fremur standi undir eftirliti dönsku ráðgjafanna en þeir standa undir eftirliti hans.

FRAMFARAFLOKKURINN Hvað er það þá, í sem fæstum OG STJÓRNARMÁLID. orðum, er sá flokkur hefir lagt til úrslita stjórnarmálsins, er fekk frumvarpið samþykkt á síðasta þingi og síðastliðið sumar tók sér nafnið »Framfaraflokkur«?

Hann lagði út í baráttu fyrir samningum við stjórnina, þegar allir slíkir samningar voru lýstir landráð.

Hann fekk því áorkað, að hægrimannastjórnin gerði tilboð, sem svo batt hendur vinstrimanna.

Hann hefir gersamlega umsteypt hugmyndum þjóðarinnar um þá kröfu, er stóð fyrir öllum samningum, flutning ráðgjafa vors úr ríkisráðinu, og með því gert hana færa til að þiggja þá stjórnarbót, er vér nú getum fengið.

Hann hefir gert þjóðræðið að einni af aðalkröfum vorum, og yfirleitt komið málinu í það horf, að vér bæði vitum, hvers vér eigum að krefjast, og að það verður sýnn ávinningur fyrir Dani að veita oss alinnlenda stjórn.

Hann krafðist innlendrar stjórnar, jafnskjótt sem hennar var nokkur hugsanlegur kostur.

Hann afstýrði því að lokum, að vér fengjum undirbyggð stjórn, þegar svo var komið, að innlend stjórn hlaut að vera á boðstólum.

Engu þessara atriða verður hnekt með neinum rökum. Þau eru óyggjandi sögulegur sannleikur.

ÝMS AFREK Nú er eftir að íhuga það sérstak-
HEIMASTJÓRNAR- lega, hvað sá flokkurinn, sem á síðasta
FLOKKSINS. þingi barðist gegn frumvarpi því, er
samþykkt var, og á hinum síðustu misserum hefir tekið
sér nafnið »Heimastjórnarflokkur«, hefir lagt til þessa
máls. Að nokkuru leyti kemur það fram í því, er sagt
er hér á undan, að nokkuru leyti ekki. Hér skal leitað
við að koma því saman í eina heild.

Sá flokkur tók með gífurlegustu fátýrðum og land-
ráðagetsökum samningaviðleitninni á alþingi 1895.

Hann tók fyrst tilboði stjórnarinnar á alþingi 1897
þann veg, að hann barðist gegn því af alefli að það
væri virt umræðu og íhugunar.

Síðar á því þingi gerir hann flutning sérmála vorra
úr ríkisráðinu að aðalskilyrði fyrir því að þiggja tilboð
stjórnarinnar.

Því fer svo fjarri, að hann hafi á nokkurn hátt leið-
rétt hugmyndir manna um setu ráðgjafa vors í ríkis-
ráðinu, að hann flytur stöðugt og látlaust þá kenning,
að frumskilyrðið fyrir því að vér megum þiggja nokk-
ura breyting á hinni æðstu stjórn sérmála vorra sé
það, að ráðgjafi vor verði fluttur úr ríkisráðinu. Þessu
heldur flokkurinn fram, þangað til á síðasta þingi, er
öll þjóðin, að kalla má, er orðin sannfærð um, að þessi
kenning sé vitleysa.

TVÆR Milli þinga 1897 og 1899 komu ekki
STJÓRNARBÓTAR- úr þeim flokkinum neinar bendingar
TILLÖGUR. um það, að vér ættum að taka neina
nýja stefnu í stjórnarmáli voru, nema frá tveinur mönn-
um, Boga Th. Melsteð í Kaupmannahöfn og síra Arnljóti

Ólafssyni. Þeir gáfu hvor um sig út ritling um stjórnmálið. Ritlingur Boga var kostaður af íslenska stúdentafélaginu í Kaupmannahöfn, og stúdentar þar hafa á hinum síðari árum stutt þennan flokk af hinni mestu ákefð. Hinn ritlinginn kostaði höf. sjálfur. Þeim ritlingi var ekki mótmælt af neinu blaði flokksins, og höf. varð árið 1900 einn af þingmönnum hans.

Bogi Th. M. getur í ritlingi sínum ekki hugsað sér neina aðra ástæðu til þess, að menn vilji fá ráðgjafa vorn á alþingi, en þá, að þeir geri það fyrir eigin hagsmuna sakir, »væntanlega stundarhefð,« í því skyni að fá »1 eða 2 þúsundum kr. meira til að lifa af«, eða til þess að komast »nokkurum stigum hærra á tignarskrá ríkisins«. Og hann segir, að það hafi í raun rétttri verið »hið *langmesta pólitíska happ*, sem Ísland hefir orðið fyrir, síðan það fekk stjórnskrá sína, að ráðgjafi þess varð danskur maður, er var önnur kafinn af öðrum, miklu umfangsmeiri ráðgjafastörfum«. Fulltrúa þjóðarinnar telur hann alt of lítilsiglda til þess að geta átt tal við ráðgjafa augliti til auglitis; þeir mundu ekki þora að halda fram sannfæring sinni og málstað þjóðarinnar gagnvart slíkum höfðingja, »því hann hefði í hendi sér vald til að launa og refsa flestum þingmönnum, eða láta þá gjalda þess á einhvern hátt«.

Eins og nærri má geta, vakir ekki fyrir manni með slíkum skoðunum að auka þingvaldið, tryggja þjóðræðið. Hvað ættu slíkir þjóðfulltrúar að gera með vald? Hvers vegna ættu menn að vera að berjast fyrir að tryggja þeirri þjóð ráðin, sem að sjálfsögðu kys slíka fulltrúa?

Það er líka alt annað, sem fyrir B. Th. M. vakir. Hann setur alt sitt traust til *landshöfðingjavaldsins*. Til þess að efla það, vill hann láta leggja niður amtmanns-embættin og landfógetaembættið, en auka í þeirra stað landshöfðingjaskrifstofuna með tveimur deildarhöfðingjum, tveim skrifstofustjórum og 4 aðstoðarmönnum. Við þá stjórnarbót vill Bogi Th. Melsteð láta sitja fyrst um sinn. Hann afneitar þjóðræðinu og treystir eingöngu á embættisvaldið.

Stjórnarbót síra Arnljóts er af alveg sama toga spunnin að því leyti, að fyrir honum vakir það eitt að efla landshöfðingjavaldið og annað embættisvald, og að aukið þingvald og þjóðræði kemur honum ekki til hugar. Stjórnarbót sú, er honum hugkvæmist, er *landstjórnarráð* í Reykjavík, er skipað sé amtmanni þar, biskupi, landfógeta og einhverjum yfirdómaranna. Undir þetta ráð skal landshöfðingja skylt að bera nýmæli öll í löggjöf-inni og hin mikilvægustu umboðsmál. Ekki átti þó landshöfðingja að vera skylt að fara í neinu að ráðum þessara manna, en »fullsómasamlega þóknun fyrir störf sín« áttu þessir landstjórnarmenn að fá.

Hjá báðum þessum stjórnámálamönnum átti auðvitað ráðgjafinn í Kaupmannahöfn, sem ekkert orð skildi í íslenzku og aldrei kom á þingið, að hafa úrslitavald yfir löggjöf og landstjórnarmálum þjóðarinnar eins og að undanfögnu. — Þetta eru nú stjórnarbotar-kenningar, sem voru á sveimi innan »Heimastjórnarflokksins« milli þinga 1897 og 1899. Eg legg það undir dóm sanngjarnra og skynsamra manna, hve mjög þær hafi skýrt hugmyndir þjóðarinnar um það, hvers vér ættum

að krefjast, eða hvort þær hafa þokað stjórnarbót vorri mikið áleiðis.

HEIMASTJÓRNAR- Þá er að segja af framkomu »Heima-
FLOKKURINN stjórnarflokksins« á þingi 1899. Þá
1899. leitaði dr. V. G. samninga við flokk-

inn, eins og áður er sagt, um það að báðir flokkar geri þjóðræðis-tryggingarnar að skilyrði fyrir því að þiggja stjórnartilboðið og samþykki stjórnarskrárbreytingarfrumvarp á þeim grundvelli, og Guðlaugur Guðmundsson talar um þessi tryggingaratriði á þá leið í þingræðu, að það gat ekki verið neinum efa bundið, að þau stæðu til boða af hálfu þess flokks, sem frumvarpinu var hlyntur. Jafnframt lýsir lánshöfðingi yfir því, eins og líka er tekið fram áður, að hann telji ekki vonlaust um neinar þær breytingar á stjórnarskránni, sem ekki raski sambandinu milli landanna. Málið er þá alls ekki íhugað í neðri deild, að kalla má ekki rætt af hálfu flokksins, er síðar kennir sig við heimastjórn, ekki ymprað á neinni stjórnarskrárbreytingu, er oss gæti verið til góðs, í neðri deild. Þá veit flokkurinn ekki sitt rjúkandi ráð, hverja stefnu hann eigi að taka. Og svo tekur hann það ráð að standa alveg kyr, afsegja alla breytingar-viðleitni.

REYR Í þingbyrjun 1901 er sú breyting orðin með
AF VINDI flokkinum, að hann hefir gert »heimastjórn«
SKEKINN. að einkunnar- og stefnuorði sínu. Í stað þess sem Framfaraflokkurinn hefir stöðugt stefnt að ákveðnu markmiði, því, að fá framgengt öllum þeim stjórnar-

bótarkröfum vorum, sem unt er að fá, hefir hinn flokkurinn verið eins og reyr af vindi skekinn öll þessi ár; 1897 hugkvæmdist honum ekki annað atriði fyrir að berjast en flutning sérmála vorra og ráðgjafa vors úr ríkisráðinu; 1899 þorir hann engu fram að halda, öðru en því að hafna stjórnartilboðinu; 1901 er hann kominn að raun um, að hvorki muni vera vænlegt að berjast gegn ríkisráðssetunni né að láta lenda við blábert nei við öllu því, er Framfaraflokkinum hugkvæmist til að bæta stjórnarástandið. Nú tekur hann upp búsetu ráðgjafans hér á landi sem aðalatriðið í stefnuskrá sinni.

HEIMASTJÓRNAR- En hvernig er svo þessari ráðgjafa-
FLOKKURINN OG búsetu háttað, sem fyrir flokkinum
RÁÐGJAFABÚSETAN. vakir og kemur fram í frumvarpi

hans frá síðasta þingi, 10 manna frumvarpinu svo nefnda? Til þess að fá ráðgjafann búsettan hér á landi, vill flokkurinn vinna það til, að milligöngumaður verði milli hans og konungs, hvenær sem því er að skifta, ráðgjafi, sem reyndar á að nefnast Íslandsráðgjafi, en þarf ekki að kunna íslenzku, á ekki að mæta á alþingi og getur sint öðrum ráðgjafastörfum og gerir það líka að sjálf-sögðu — með öðrum orðum, einhver hinna dönsku ráðgjafa konungs. Þessi Kaupmannahafnar-ráðgjafi hefði verið skipaður eingöngu eftir afstöðu danskra mála og danskra stjórnmalaflokka og líkindin voru engin fyrir því, að Reykjavík-ur-ráðgjafinn fengi reist rönd við ríki hans, ef eitthvað hefði á milli borið. Flokkurinn stofnar því bersýnilega til þeirrar hættu, að hin megnasta tvískifting verði á stjórn vorri, og að þingið fái ekki annan við að semja en »útigangsgemsann«, sem Jón Sigurðs-

son varaði Íslendinga mest við. Þetta var mergurinn málsins í þeirri »heimastjórn«, sem Heimastjórnarflokkurinn var að halda að þingi og þjóð á síðasta sumri.

Auk þess, sem flokkurinn reyndi á þennan hátt að stofna stjórnarmáli voru í voða, lagði hann hið mesta ofurkapp á að afstýra því, að það frumvarp færi frá þinginu, er vér eigum beinlínis og óbeinlínis að þakka stjórnarbót þá, sem í vændum er. Eftir alla baráttuna í neðri deild skorar flokkurinn á efri deild, að hafna frumvarpinu. Svo fast sækir flokkurinn það að fá hrundið öllum áhrifum frumvarpsins, að hann hefir einurð á að bera upp í neðri deild tillögu um yfirlýsing í þá átt, að deildin iðrist eftir að hafa samþykkt það. Að hinu leytinu afstýrir flokkurinn því, að deildin sendi konungi ávarp þess efnis, að þing og þjóð vilji alinnlenda stjórn, eins og efri deild gerði. Á þann hátt greiddi hann á síðasta þingi fyrir stjórnarbótinni, meðal annars því atriði hennar, sem hann sérstaklega þóttist vera að berjast fyrir, heimastjórninni.

SENDIFÖRIN. Mikið hefir verið gert úr sendiferð þeirri, er Hannes Hafstein tókst á hendur fyrir flokkinn á stjórnarinnar fund eftir þing. Mér er miög fjarri skapi að vilja hafa af þeim manni nokkura sæmd, sem mér getur með nokkuru móti skilist að hann eigi heimting á. En mér er óskiljanlegt með öllu, að sú ferð hafi komið nokkuru til leiðar. Ilann hittir suma af ráðgjöfunum um það leyti, sem þeir eru mestum önnum kafnir, þegar ríkisþingið er í aðsigi. Öllum er kunnugt um, að hann fekk mjög lítið við þá rætt.

Um hitt er þó meira vert, að ekki verður séð, þegar málið er flugað ofsalaust, að Hannes Hafstein hafi nokkurt erindi átt á stjórnarinnar fund. Því að það tel ekkert erindi, ef ferðin hefir verið farin í því skyni, að veita stjórninni þá fræðslu um flokkaskifting hér á landi, sem hann veitti dönsku þjóðinni í blaðinu »National-tidende« og gerð hefir verið að umræðuefni í íslenskum blöðum, einkum »Fjallkonunni«. Þar er svo ómótmælanlega rangt skýrt frá því, er öllum mönnum er kunnugt hér á landi, að orðin hefðu miklu betur verið ótöluð. Hafi hann farið til að mæla fram með 10 manna frumvarpinu, eina stjórnarbótarfyrirkomulaginu, sem hans flokki hafði hugkvæmst, þegar síðasta þingi var slitið, þá hefir það verið auðsæ erindisleysa, ekki að eins fyrir þá sök, að *stjórnin* afsagði það frumvarp tafarlaust, heldur og vegna þess, að enginn vafi getur á því leikið, að *þjóðin* hefði afsagt það, hvenær sem til hennar kasta hefði komið. Og hafi hann tekist þessa ferð á hendur, til þess að biðja um alinnlenda stjórn, þá var það ekkert annað en hinn flokkurinn hafði fram á farið í ávarpi efri deildar til konungs; og hann gat ekki á nokkurn hátt eftir þá ríku hvöt, er stjórninni var gefin til að verða við þessari ósk vorri með frumvarpinu, sem samþykkt hafði verið, og konungsávarpinu. Hann gat ekkert sagt stjórninni um óskir vorar í stjórnarmálinu, annað en það, sem stóð í frumvarpi Framfaraflokksins og konungs-ávarpinu — nema ef hann hefir sagt, að vér mundum gera oss ánægða með undirlylluráðgjafa, og það hefði verið ilt erindi. Hvort hann hefir gert það, skal með öllu ósagt látið.

ÍSLENDINGAR í Hitt er víst, að flokksbræður hans í KAUPMANNAHÖFN. Kaupmannahöfn hafa gert sér verulega mikið far um að koma stjórninni í skilning um, að undirbygguráðgjafi sé fullgóður handa Íslendingum.

Fyrir forgöngu prófessors Finns Jónssonar og Boga Th. Melsteðs rita flestir íslenskir stúdentar í Kaupmannahöfn, rosknir og ungir, undir skjal til Íslandsráðgjafans, þar sem því er meðal annars að honum haldið, að hann þurfi ekki að amast neitt við 10 manna frumvarpinu, og ekki með einu orði gefið í skyn, að neinir gallar séu á því frá sjónarmiði Íslendinga.

Prófessor Finnur Jónsson hefir öðruhvoru í vetur verið að senda hingað til lands ritlinga, sem hann nefnir »Heimastjórn«, álíka óbilgjarnar, harðorðar og yfirleitt svæsnar deilugreinar um stjórnarskrármálið, eins og þær, sem »Þjóðólfur« flytur mönnum. Í fyrsta »Heimastjórnar«-ritlingnum er tekið með mesta fögnuði tillögu frá einum af hinum römmustu hægrimönnum og þjóðræðisfjöndum í Danmörk, Scavenius kammerherra, sem vill láta oss fá ráðgjafa í Reykjavík, er standi utan ríkisráðsins en undir eftirliti forsætisráðherrans danska. Ráðgjafi vor á eftir því aldrei að eiga kost á að tala voru máli, hvorki í sameiginlegum málum né sérmálum vorum í ríkisráðinu, en í stað þess á einn hinna dönsku ráðherra að vera beinlínis yfir hann settur. Þar kemur undirbygguráðgjafinn, »útigangsgemsinn,« fram í sinni hreinustu og skýrustu mynd, eins og við var að búast úr þeirri átt. Og svo er þessu að oss haldið sem hinu mesta fagnaðarefni!

Ekki hefir prófessor F. J. látið við það eitt lenda. Á öndverðum vetri hélt hann fyrirlestur í Kaupmanna-

höfn yfir dönskum stjórnámálamönnum og stúdentum, sem prentaður hefir verið í »Austra«. Þar mælti hann fastlega fram með því, að vér ættum að fá ráðgjafa í Reykjavík, *sem stæði undir eftirliti forsætisráðherrans*. Svo ótrúlega meinlega eru hugmyndir prófessorsins ruglaðar um sjálfstjórnarmál vort í þeim fyrirlestri, að hann getur ekki einu sinni minnst svo á landstjórafyrikomulagið, að ekki verði úr því, eftir hans hugsun, hin ófrýnilegasta undirbyggð stjórn — auðvitað án þess að hann hafi hugmynd um það sjálfur. Hann mælir þar með landstjóranum við Dani með þeim ummælum, að þeir megi aldrei gleyma því, að hann verði danskur maður, sem að sjálfsgöðu beri jafnan hagsmuni Danmerkur fyrir brjósti. Hvert barnið ætti þó að vita það, að Íslendingar hafa ekki verið að sækjast eftir ábyrgðarlausum landstjóra í því skyni, að hann verndi Dani fyrir oss, að slíkur landstjóri væri sams konar valdsmaður eins og landstjórar í Canada, áður en þjóðræðið komst þar á, og í Bandaríkjum á undan frelssíðri Bandamanna og að með honum kæmi inn í landið ný voðaleg hætta fyrir sjálfstjórn vora. — Í umræðum þeim, er spunnust út af þessum fyrirlestri í Kaupmannahöfn, tóku nokkurir danskir menn til máls. Allir héldu þeir að oss undirbyggðgjafa og próf. F. J. var þeim öllum sammála og einkar þakklátur. Þar var dr. Valtýr Guðmundsson *einn* til andmæla. Hér á landi hefir hann verið ausinn illmælum fyrir það, að hann mótmælti einn þessum hættulegu, kenningum, sem þar var verið að halda fram um stjórnarmál vort, í stað þess, sem hann á fyrir það skilið hinar mestu þakkir af hálfu Íslendinga.

Naumast þarf að taka það fram, að frá fylgismönnum »Heimastjórnarflokksins« í Kaupmannahöfn hefir ekki komið nokkurt orð í þá átt, að vér ættum að gjalda varhuga við neinum annmörkum, sem ráðgjafabúsetan hérlanda gæti verið bundin, hvorki undirtyllu-ráðgjafa né neinu öðru.

Hins þarf ekki heldur að geta, að allur gauragangur þeirra og undirtyllu-daður hefir fengið svo öflugan stuðning í blöðum »Heimastjórnarflokksins« hér á landi, sem þau hafa haft vit á að veita.

ÓLÍK Þetta, sem nú hefir sagt verið, er þá í AFSKIFTI. stuttu máli afskifti »Heimastjórnarflokksins« af stjórnarmáli voru. Eg hefi ekkert úr lagi fært, ekki bygt á neinum ímyndunum um tilgang andstæðinga minna eða verið með neinar getsakir í þeirra garð, eins og þeim er tíðast um oss, ekki bygt á neinu öðru en ómótmælanlegum viðburðum, sem eru á allrar þjóð-arinnar vitorði, svo framarlega sem hún hefir stillingu til að gæta að þeim. Hver heilvita maður getur nú borið þessi afskifti saman við afskifti Framfaraflokksins af stjórnarmáli voru.

Það er eingöngu fyrir afskifti Framfaraflokksins, að því varð afstýrt, að oss yrði boðinn undirtylluráðgjafi.

Það er *eingöngu fyrir* afskifti Framfaraflokksins af málinu, og *þrátt fyrir* afskifti »Heimastjórnarflokksins«, að vér höfum nú fengið það stjórnarbóartilboð, sem alkunnugt er:

annaðhvort frumvarp síðasta þings óbreytt,

æða frumvarp síðasta þings með þeirri breytingu, að ráðgjafi vor sé búsettur í Reykjavík, en vér berum kostnað hinnar æðstu stjórnar vorrar.

FRUMVARP SÍÐASTA ÞINGS OG STJÓRNARBÓTIN. Hvern mun gerir nú Ílandsráðgjafinn sjálfur á þessum frumvörpum, dr. Valtýs Guðmundssonar, er samþykkt var á síðasta þingi, og stjórnarinnar eigin frumvarpi, sem í vændum er?

Hann segir svo í ritgjörð sinni, er fylgdi konungsboðskapnum (Dannebrog 12. jan. þ. á.):

»Báðar þessar tillögur hafa í sér fólgnar mikla hagsmuni fyrir Íslendinga. *Eftir þeim báðum ná þeir því marki og miði, er þeir hafa þráð, að æðsta stjórn Íslands verði íslenzk í raun og veru.*

»Gegn frv. dr. Valtýs Guðmundssonar hefir og mun það verða haft, að Íslendingar fái of sjaldan og of stutt að kynnast sínum eigin ráðgjafa.

»Á móti frv. stjórnarinnar mun það haft, að Ísland sjaldan og stutt hafi mann fyrir sig í aðseturstað stjórnarinnar.

»En hvorutveggja mótmælin eiga rót sína að rekja til þess, er engin lög fá breytt: hinnar miklu fjarlægðar Íslands frá Danmörku.«

Þetta er þá dómur þess manns, sem sízt mun verða sakaður um hlutdrægni af öllum þeim mönnum, er á það hafa minst, dómur þess útlends manns, sem vitanlega hefir bezt kynt sér málið, dómur *Íslandsráðgjafans sjálfs*.

Jafnframt því, sem hann er að bjóða oss önnur boð, sem hann hefir ríkustu ástæðu til að óska að vér þiggjum, binzt hann ekki þeirra ummæla, að með frumvarpi dr. Valtýs Guðmundssonar náum vér alveg eins hinu þráða markmiði eins og með frumvarpi sjálfs hans, »að æðsta stjórn landsins verði íslenzk í raun og veru«.

Og dómur *sögunnar* verður alveg vafalaust sá, að það að vér fáum þann mikilsverða viðauka við frv. dr. V. G., sem óneitanlega er fólgin í búsetu ráðgjafans hér á landi, sé eingöngu að þakka sömu mönnunum, sem unnu að því að fá samþykkt og samþykktu á þingi þetta frumvarp, sem Íslansráðgjafinn ber svona söguna — að svo miklu leyti, sem það er ekki að þakka danskri rétt-sýni og dönskum stjórnmalahyggindum.

Með þetta alt í huganum, þennan árangur af starfinu, þennan dóm að baki sér frá stjórninni sjálfri, sem vér eigum að semja við og þennan dóm sögunnar fram undan sér, virðast þeir dr. Valtýr Guðmundsson og mennirnir, sem með honum hafa staðið í baráttunni, geta látið sér í litlu rúmi liggja allar þær ofsóknir og illmæli, getsakir og svívirðingar, sem nú er helt yfir þá í blöðum andstæðinga þeirra.

En í sporum hinna vildi eg ekki vera, þeirra, sem eru að halda þessum ofsóknum og illmælum á lofti. Svo framarlega sem þeir vita nokkuð, hvað þeir eru að gera, og svo framarlega sem þeim stendur ekki alveg á sama um sóma sjálfra sín, lífs og liðinna, þá ætti þeim að vera þungt fyrir brjósti. Hvenær sem saga þessara ára verður rituð, mun þess ekki látið ógetið, hvernig þeir reyndu að fá þjóðina til að þakka

hið mesta þarfa- og þjóðræknisverk, sem lengi-lengi hefir unnið verið fyrir þetta land. Mikið þurfa þeir sér til frægðar að vinna, mikið þurfa þeir að láta gott af sér leiða, til þess að fá af máð þann óvirðingarflek, sem þeir hafa nú sett á sjálfa sig — miklu meira en eg veit nokkura von til um nokkurn þeirra.

PRENTSMIÐJA NORÐURLANDS.

